

De verborgen kosten van een spijkerbroek

True Pricing in de jeansketen

Managementsamenvatting

De mode-industrie is big business. Een van de meest aansprekende producten die zij voortbrengt is de spijkerbroek. Sinds zijn uitvinding heeft de jeans – slijtvast en modieus – de wereld veroverd. In 2017 werd de wereldwijde marktwaarde van jeans in de detailhandel geschat op 42 miljard dollar.¹

Spijkerbroeken geven hun dragers veel plezier en de productie van denim en jeans zorgt voor inkomsten in ontwikkelingslanden. Maar de jeansindustrie heeft ook een aantal negatieve effecten op mens en milieu. Gebruik van schaars water, verontreiniging van de lucht en verandering van het klimaat zijn belangrijke effecten van de spijkerbroekenproductie op het milieu. Negatieve sociale gevolgen worden veroorzaakt door onder meer gedwongen arbeid², kinderarbeid en onderbetaling.

Voor dit rapport heeft ABN AMRO het Nederlandse adviesbureau Impact Institute de negatieve gevolgen van de productie van spijkerbroeken op mens en milieu tot in detail laten kwantificeren. In het tweede deel van het rapport geeft het Impact Institute aan hoe, wederom gekwantificeerd, de spijkerbroeken-productieketen de negatieve gevolgen voor mens en milieu kan verlagen.

In zijn berekeningen past Impact Institute de in eigen huis³ ontwikkelde 'true price-methodologie' toe. Centraal daarin staat de 'true price gap': het verschil tussen de inkoopprijs die de retailer betaalt en de totale productiekosten met inbegrip van de schade aan milieu en maatschappij die nu niet wordt doorgerekend. Op basis hiervan komt Impact Institute tot de conclusie dat de verborgen kosten van een spijkerbroek bijna 33 euro bedragen.

Alle zaken die bijdragen aan de true price gap worden op de volgende manier berekend. Per stap in de waardeketen bestaat elk negatief effect uit een aantal indicatoren waarvan de waarden worden opgeteld. Ten eerste wordt de voetafdruk van elke indicator berekend op basis van bestaande data (bijvoorbeeld het aantal meldingen van intimidatie in een fabriek per fte). Deze voetafdruk wordt vervolgens gewaardeerd, zodat alle voetafdrukken te vergelijken zijn. Bijvoorbeeld: 25 procent van alle fte's ervaart een bepaalde vorm van intimidatie. Deze vorm van intimidatie wordt voor Bangladesh gewaardeerd op 10.000 euro per fte. Dit betekent dat elke fte in deze fabriek 2.500 euro kost. Vervolgens wordt dit bedrag omgerekend naar een waarde per spijkerbroek middels de productiviteit in de fabriek. Bijvoorbeeld: elke fte in deze fabriek produceert 5.000 spijkerbroeken per jaar. Hierdoor is de uiteindelijke bijdrage aan de impact van de spijkerbroek 0,50 euro.

De true price gap omvat dus alle directe externe kosten die geen deel uitmaken van het prijskaartje, maar die toch worden betaald - bijvoorbeeld door lokale gemeenschappen (gebruik en vervuiling van schaars water), door toekomstige generaties (klimaatverandering) of door werknemers (gedwongen arbeid, kinderarbeid en onderbetaling).

Dergelijke externe kosten zijn schadelijk voor de samenleving en daarmee ook risicovol voor de productieketen zelf. De true price-methodologie biedt bedrijven handvatten om hun maatschappelijke impact te verbeteren door het echte prijsverschil te verkleinen. Dit rapport berekent de true price gap voor een spijkerbroek. We zoomen in op een veel voorkomende productieketen, namelijk die waarbij de katoenverbouw en de denimproductie plaatsvindt in India, waarna de jeans wordt vervaardigd in Bangladesh.

1 P&S Intelligence.

2 Gedwongen arbeid is werk dat in meer of mindere mate onvrijwillig wordt gedaan. De ergste vormen van gedwongen arbeid zijn schuldhorigheid en schuldslavernij ([Amnesty.nl](https://www.amnesty.nl)).

3 Impact Institute (www.impactinsite.com) is een spin-off van True Price (www.trueprice.org).

De true price gap van een spijkerbroek is bijna 33 euro

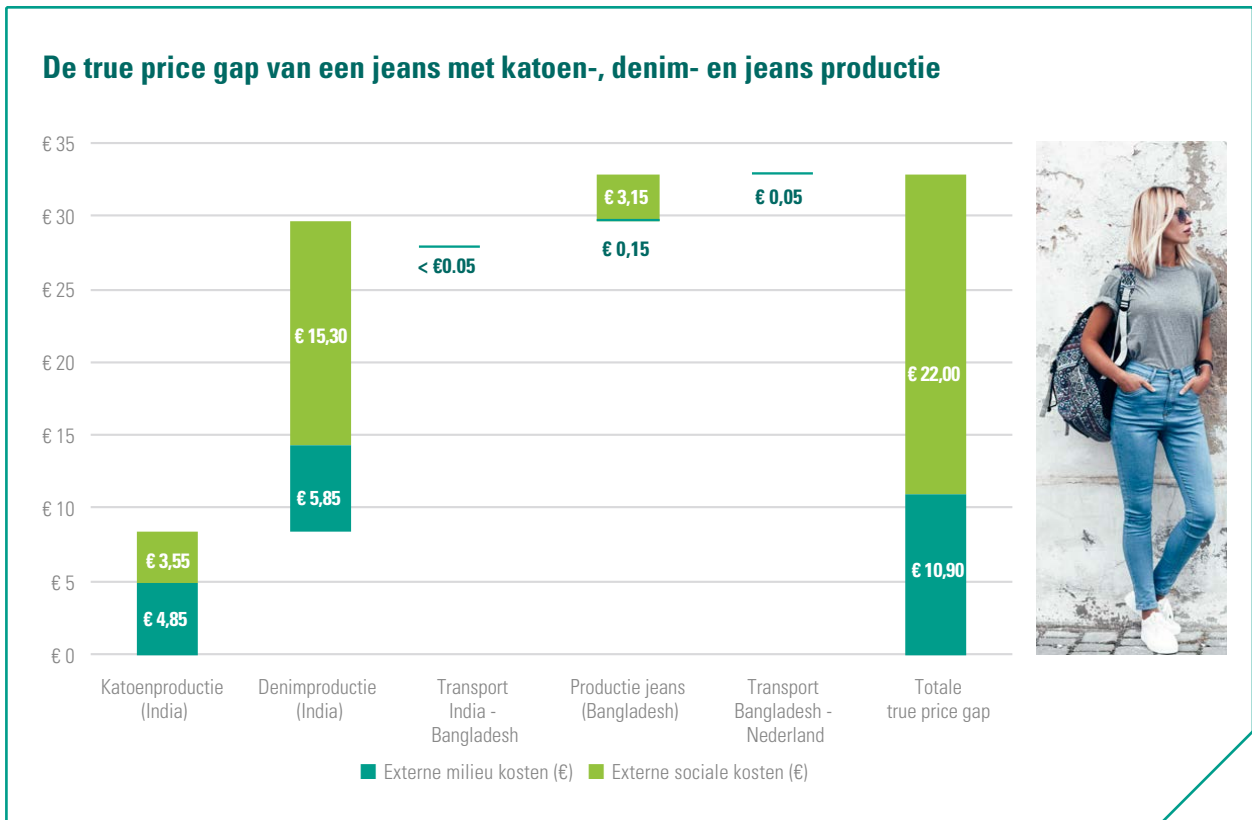
Zoals te zien is in figuur 1, bedraagt de true price gap voor een spijkerbroek bijna 33 euro. Dat betekent dus dat, op basis van de huidige productiemethoden en productiebeloningen in deze waardeketen, een jeans bijna 33 euro duurder zou moeten zijn om alle veroorzaakte directe sociale- en milieuschade te compenseren. De meeste consumentenprijzen voor een spijkerbroek liggen in Nederland tussen de 14 en 200 euro.

In de waardeketen worden de grootste externe kosten veroorzaakt bij de teelt van katoen en de verwerking ervan tot denimtextiel (figuur 1). Meer dan de helft van de externe kosten in de katoenteelt zijn milieukosten, die samenhangen met het verbruik van schaars water en de vervuiling van water.

In de denimtextielproductie en de spijkerbroekenproductie voeren sociale externe kosten de boventoon. Dit is in het geval van de productie in India voornamelijk te wijten aan wijdverbreide gedwongen arbeid, kinderarbeid en onderbetaling in de hele waardeketen.

De productie van jeans uit denimtextiel in Bangladesh brengt sociale kosten met zich mee die vooral bestaan uit intimidatie en onderbetaling van de werknemers. Per spijkerbroek zijn deze externe kosten echter relatief laag vanwege de beperkte arbeidstijd die nodig is in deze productiestap.

Figuur 1:

Maar er is ook goed nieuws. De meeste materiële externe kosten kunnen omlaag worden gebracht, waardoor de echte productieprijzen van een jeans een stuk dichterbij de retailinkoopprijs kan komen te liggen. Impact Institute en ABN AMRO stellen een aantal interventies voor, waarmee retailers, gebruikmakend van hun inkoopmacht, de spijkerbroekenindustrie kunnen overhalen om haar impact op de maatschappij te verbeteren. De aanbevelingen vormen een concrete routekaart voor de transitie van de mode-industrie naar duurzaamheid:

1. Efficiënter watergebruik in de katoenteelt in India verlaagt de true price gap met 0,70 euro per jeans.
2. Aanpak gedwongen arbeid in de textielproductie in India verlaagt de true price gap met 10,30 euro per jeans.
3. Naar een leefbaar inkomen en lonen in de hele waardeketen verlaagt de true price gap met 2,95 euro per jeans.
4. Hergebruik van denimtextiel uit spijkerbroeken verlaagt de true price gap met 1,30 euro per jeans.

Inhoudsopgave

Managementsamenvatting	2	Hoofdstuk 4 - Conclusie	22
De true price gap van een spijkerbroek is bijna 33 euro	3		
Inleiding	5	Hoofdstuk 5 - Sectorcommentaren	24
		MUD Jeans	24
Hoofdstuk 1 - Jeans, sleutel naar verduurzaming van de mode-industrie	6	Zeeman	24
1.1 De omvang van de jeansmarkt	6	Modint, VGT en INretail	25
1.2 De waardeketen van een spijkerbroek	7	Fair Wear Foundation	26
1.3 Het vaststellen van de true price gap	8	ABN AMRO Duurzaam Bankieren	27
		Verklarende woordenlijst	28
Hoofdstuk 2 - De echte prijs van een spijkerbroek in 2018	10	Bronnen	29
2.1 De true price gap: bijna 33 euro	10	Gebruikte literatuur	29
2.2 De katoenteelt	11	Bijlage 1. Uitwerking PanelWizard-enquêtevraag	34
2.3 De denimproductie: vooral veel sociale kosten	14		
2.4 De jeansfabricage: relatief efficiënt proces	15	Colofon	35
2.5 Vervoer: relatief lage milieukosten	18		
Hoofdstuk 3 - Het terugdringen van de true price	19		
3.1 De routekaart naar een duurzame spijkerbroekensector	19		
3.2 Sectorinterventies besparen miljarden aan externe kosten	20		

Inleiding

Methoden die de maatschappelijke kosten van producten in harde euro's laten zien, ontwikkelen zich snel. Dit stelt bedrijven uit de retailketen in staat om gericht duurzamer te (laten) produceren. En consumenten krijgen hiermee inzicht in wat een product werkelijk kost.

Neem de prijs die de consument in de winkel voor kleding betaalt. Dit is niet de echte prijs. Deze ligt meestal hoger. Het zou eerlijker zijn om deze kosten wel in de prijs mee te nemen. Dit is de kern van een nieuwe benadering rond de verduurzaming van ons retailsysteem: true cost accounting ofwel true pricing.

Het kwantificeren en in geld uitdrukken van de negatieve effecten van ons retailsysteem staat in de belangstelling. Universiteiten, bedrijven en maatschappelijke instellingen onderzoeken methoden om de echte prijs van producten te bepalen.

Al deze methoden zoeken naar het antwoord op dezelfde vraag, namelijk: wat is de echte prijs van een product als tevens een prijskaartje wordt gehangen aan het zuiveren van vervuild oppervlaktewater, de schade van CO₂-uitstoot die bij productie vrijkomt of de verborgen kosten van gedwongen arbeid?

De echte prijs ligt doorgaans hoger dan de simpele optelsom van de kosten die nu tot een bepaalde eindprijs leiden. De true price-methodiek maakt inzichtelijk welke bijkomstige elementen nu niet in de prijs van een product zitten. Vervolgens worden deze elementen in geld uitgedrukt en bij de prijs van een product opgeteld.

Een true price-berekening kan voor vrijwel alle consumentenproducten en diensten worden gemaakt, zoals bijvoorbeeld kleding, voedsel en vliegereizen. In dit onderzoek hebben we ons gericht op de eerlijke prijs van een gemiddelde spijkerbroek, waarbij we een typische keten in India en Bangladesh als uitgangspunt hebben genomen. Met behulp van aannames komen we uiteindelijk tot een bepaalde true price. Indien we andere stappen (lees landen) in de keten zouden nemen, leidt dit door andere omstandigheden ook tot andere uitkomsten.

Deze publicatie wil retailers stimuleren om verbeteringen in hun eigen keten na te streven om zo de echte prijs te kunnen benaderen. In het eerste deel van dit rapport worden de externe kosten gekwantificeerd. Op basis daarvan formuleren we in het tweede deel van het rapport acties die de mode-industrie kan ondernemen om te komen tot een duurzamere spijkerbroek. In het derde deel geven we de reacties weer die we hebben ontvangen van belanghebbenden.

Het nastreven van de true price is een complex proces dat tijd, research, samenwerking maar vooral ook lef en overtuiging in de keten vereist.

Henk Hofstede,

sectorbanker Retail

Loek Caris,

sectoreconoom Thema's

1. Jeans, sleutel naar verduurzaming van de mode-industrie

1.1 De omvang van de jeansmarkt

Kleding is een basisbehoefte voor mensen. Ze is beschikbaar in veel verschillende maten, kleuren en afwerkingen en is afkomstig uit een groot aantal productielijnen. Binnen het totale kledingaanbod zijn jeans een populaire categorie. Wereldwijd worden er jaarlijks bijna twee miljard stuks verkocht, goed voor een mondiale retailmarkt van 42 miljard dollar in 2017.⁴ Consumenten bezitten per persoon gemiddeld 5,4 spijkerbroeken.⁵ De jeansmarkt groeit de komende jaren alleen maar verder, zo is de verwachting.⁶ De productie van spijkerbroeken heeft zowel positieve als negatieve effecten op de samenleving.

Het belangrijkste materiaal dat in jeans wordt gebruikt is katoen, dat vooral in Aziatische landen als China en India wordt verbouwd.⁷ De katoen wordt gebruikt voor de productie van denimtextiel, dat op zijn beurt de belangrijkste grondstof is voor de productie van jeans. De productie van spijkerbroeken vindt vooral plaats in lagelonenlanden zoals China, Mexico, Turkije en Bangladesh. Dat laatste land is goed voor 27 procent van alle door de EU geïmporteerde jeans.

Katoen wordt in India verbouwd door ongeveer 5,8 miljoen boeren. Circa 50 miljoen mensen zijn indirect afhankelijk van de katoensector voor hun levensonderhoud.⁹ In Bangladesh is de productie van spijkerbroeken – en ander textiel – een belangrijke motor voor de nationale economie. De confectie-industrie biedt werk aan ongeveer 20 miljoen mensen en is goed voor meer dan 80 procent van de totale export van Bangladesh.¹⁰

In de hele productieketen biedt de vervaardiging van jeans werkgelegenheid en economische ontwikkeling. Maar er zijn ook negatieve gevolgen voor mens en milieu. Dit zijn kosten die tijdens de productie worden gemaakt, maar niet worden betaald door de consumenten of de bedrijven in de waardeketen. We noemen dit externe kosten, ofwel kosten die worden afgewenteld op het milieu en de maatschappij. Het telen van katoen kost bijvoorbeeld veel water en vindt vooral plaats in gebieden waar water vaak schaars is.¹¹ En de textiel- en spijkerbroekenproductie vindt vaak plaats in landen met een hoog risico op arbeidsrechtenschendingen.

⁴ P&S Intelligence.

⁵ Sourcing_Journal.com (2018).

⁶ Newbery & Wang (2017).

⁷ National Cotton Council of America (2019).

⁸ Ovi (2018).

⁹ India Today (2018).

¹⁰ BGMEA (2019).

¹¹ IDH en True Price. (2016).

Inzicht in de externe kosten van de jeansproductieketen kan bijdragen aan het minimaliseren van de schade voor de samenleving, het milieu en het klimaat. Voor dit rapport heeft ABN AMRO door het Impact Institute laten doorrekenen wat de externe kosten zijn van een spijkerbroek uit Bangladesh, die gemaakt is van in India geproduceerde katoen en denim. Hiermee wordt de echte prijs van een jeans zichtbaar, alsook de kloof tussen deze echte prijs en de inkoopprijs die de retailer betaalt; de true price gap.

Hoe kan de mode-industrie bijdragen aan de VN-duurzaamheidsdoelstellingen?

De lidstaten van de Verenigde Naties hebben zeventien doelstellingen voor duurzame ontwikkeling (Sustainable Development Goals, SDG's) aangenomen en op de agenda gezet. De doelen moeten in 2030 zijn gehaald. Verbeteringen in de jeansindustrie kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan het bereiken van deze doelstellingen. De SDG's die rechtstreeks verband houden met de productie van spijkerbroeken zijn met name SDG 1 (Geen armoede), SDG 8 (Fatsoenlijk werk en economische groei) en SDG 12 (Verantwoorde consumptie en productie).¹²

Figuur 2: De Sustainable Development Goals van de Verenigde Naties

Met true pricing kunnen we identificeren op welke plekken in de waardeketen verbeteringen mogelijk zijn in leefbaar loon (SDG1).¹³ Verder brengt true pricing in kaart op welke plekken in de keten er onveilig en/of ongezond wordt gewerkt en waar arbeiders worden geïntimideerd of aan contractarbeid worden blootgesteld (SDG 8). True pricing laat ook zien waar gebruik van grondstoffen, water en energie nodeloos hoog is (SDG 12).

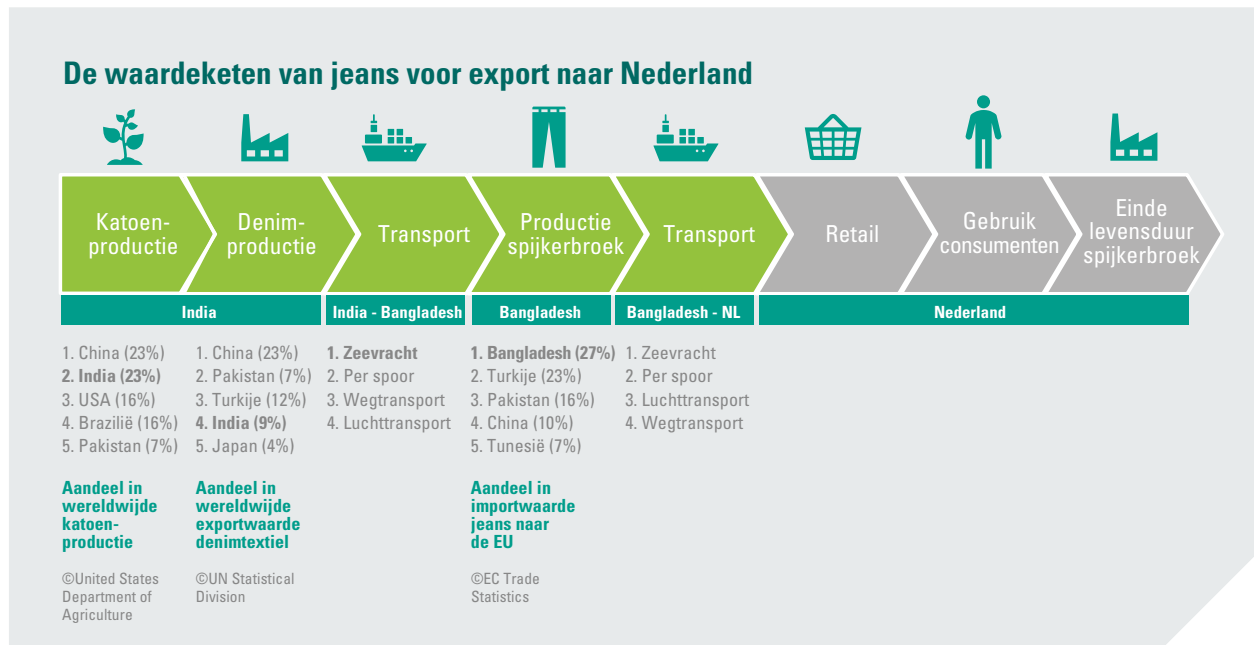
1.2 De waardeketen van een spijkerbroek

Dit rapport beschrijft de externe kosten in het productieproces van een indigoblauwe spijkerbroek van 600 gram, gemaakt van ongebleekt katoen.

¹² Ook ABN AMRO heeft zicht geïmmitteerd aan de Sustainable Development Goals. De bank richt zich op de SDG's 8 (Fatsoenlijk werk en economische groei), SDG 12 (Verantwoorde consumptie en productie) en SDG 13 (Bestrijding van klimaatverandering en haar impact).

¹³ Leefbaar loon is het loon dat een arbeider zou moeten verdienen om er een fatsoenlijke levensstandaard op na te kunnen houden. Meer informatie hierover bij de [Global Living Wage Coalition](#).

Figuur 3:

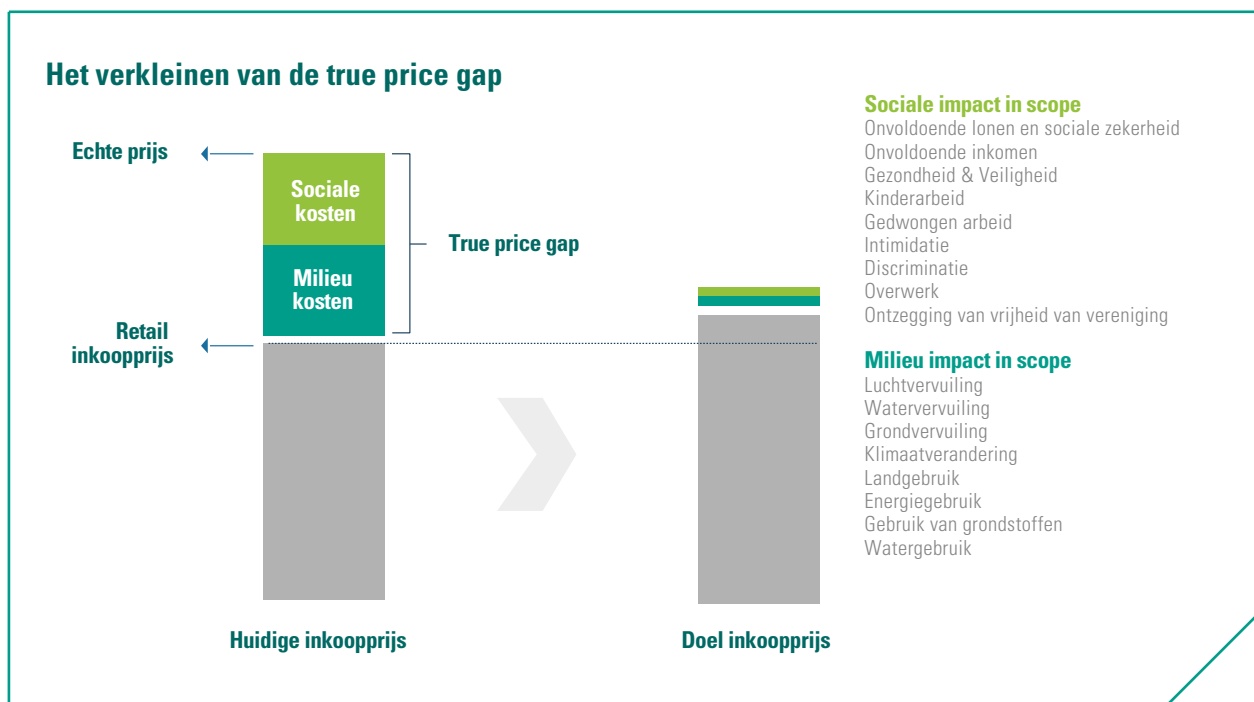

De waardeketen van een spijkerbroek bestaat uit verschillende stappen en landen. De teelt van katoen is de eerste stap. Via een aantal stappen in de katoenverwerking wordt het denimtextiel geproduceerd. In dit rapport worden deze stappen bekeken in India, een van de grootste producenten van zowel katoen als denim. Vervolgens wordt uit het denimtextiel de spijkerbroek gemaakt. Hiervoor zoomt het rapport in op Bangladesh, de grootste exporteur van jeans naar de EU.

1.3 Het vaststellen van de true price gap

De true price van een product is de inkoopprijs die de retailer betaalt plus alle direct aan het product toewijsbare kosten die niet in de inkoopprijs zijn verdisconteerd. De true price gap omvat alle directe externe kosten die geen deel uitmaken van het prijskaartje, maar wel degelijk worden betaald - bijvoorbeeld door lokale gemeenschappen (lucht- en watervervuiling), door toekomstige generaties (klimaatverandering) of door werknemers (gezondheids- en veiligheidsrisico's). Dergelijke externe kosten zijn schadelijk voor de samenleving en vormen bovendien een risico voor de betrokken bedrijven zelf (zie figuur 4).

Figuur 4:

Het vaststellen van de true price gap heeft niet primair tot doel de inkoopprijs voor de retailer te verhogen, maar vooral om de echte prijs van een product te verlagen. Door maatregelen te nemen wordt de prijskloof kleiner. Door alle kosten over de gehele productieketen te kwantificeren, ontstaat transparantie waardoor ketenpartijen in staat zijn om effectieve productie-innovaties door te voeren of af te dwingen. Consumenten krijgen door het vaststellen van de echte prijs informatie op basis waarvan ze zelf een keuze kunnen maken voor meer duurzame producten.

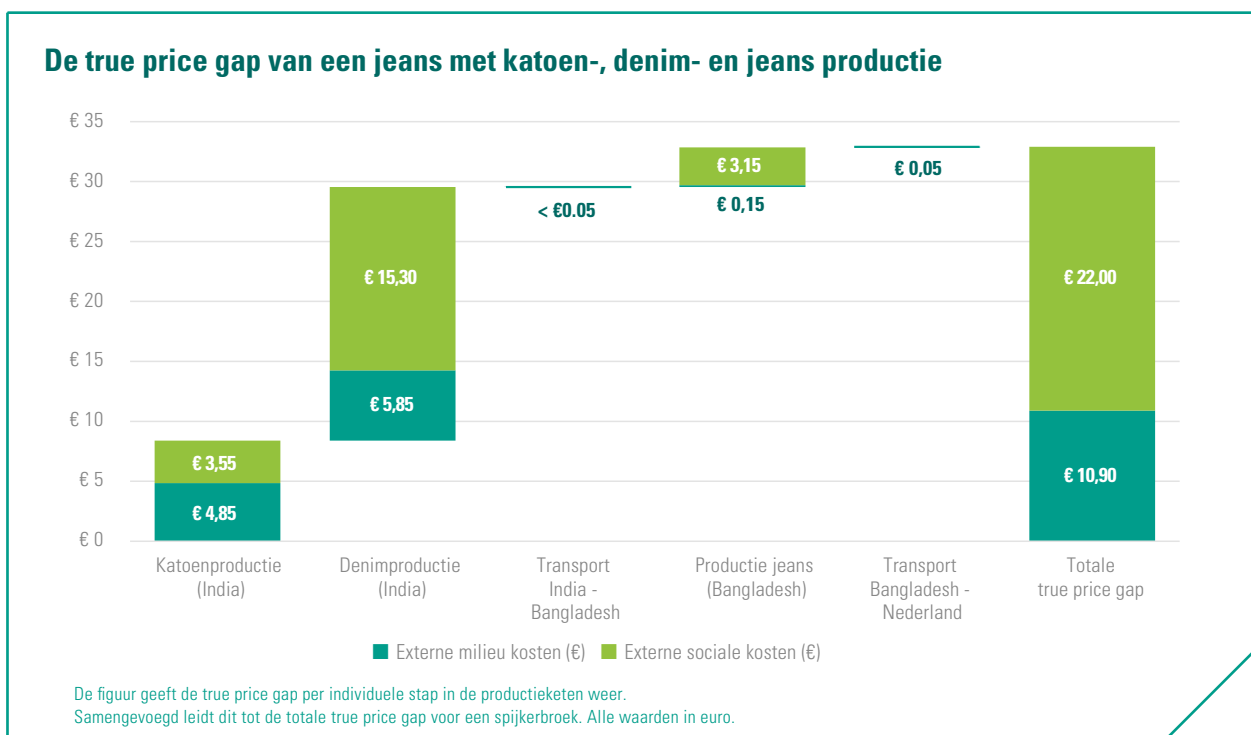
2. De echte prijs van een spijkerbroek in 2018

2.1 De true price gap: bijna 33 euro

Figuur 5 toont de true price gap voor een spijkerbroek. Die bestaat uit alle externe kosten tot en met de levering aan de detailhandel; de laatste schakel in de keten, die de jeans aan de consument verkoopt. De true price gap is uitgesplitst voor elk onderdeel van de waardeketen: de katoenteelt, de productie van denim, de productie van de spijkerbroek en de transportstappen daartussen. De belangrijkste bevindingen uit het onderzoek zijn:

- » De true price gap bedraagt bijna 33 euro per spijkerbroek. De grootste bijdrage aan deze kloof wordt veroorzaakt door sociale externe effecten.
- » De grootste bijdrage aan de true price gap ontstaat bij het verwerken van ruwe katoen tot denimtextiel. Het wijdverspreide fenomeen van gedwongen arbeid is hiervoor verantwoordelijk.
- » De belangrijkste externe milieukosten voor een spijkerbroek zijn het gebruik van schaars water tijdens de katoenteelt en een hoog energiegebruik tijdens het spinnen en weven in de denimproductie. Bovendien draagt de watervervuiling door het gebruik van meststoffen in de teelt en chemicaliën in de natte verwerking van denimtextiel bij aan de true price gap.
- » De productie van spijkerbroeken in Bangladesh is berucht om schendingen van de mensenrechten in fabrieken. De belangrijkste sociale problemen bij de productie van spijkerbroeken in Bangladesh hebben te maken met intimidatie, onderbetaling en ontzegging van de vrijheid van vereniging. Per werknemer zijn deze externe kosten hoog. Door de hoge arbeidsproductiviteit zijn ze per spijkerbroek echter relatief laag in verhouding tot de andere fasen in de toeleveringsketen.

Figuur 5:

2.2 De katoenteelt

Ongeveer 23 procent van alle wereldwijd geteelde katoen komt uit India.¹⁴ Het land is daarmee met China de grootste katoenproducent ter wereld. De teelt in India kent een true price gap van 8,40 euro per spijkerbroek. Ongeveer 58 procent van deze kloof is te wijten aan externe milieu-effecten.

De belangrijkste externe kosten in deze schakel van de keten zijn het verbruik van schaars water, vervuiling van water, gedwongen arbeid en onderbetaling van werknemers.

Tijdens de katoenteelt wordt een grote hoeveelheid schaars grondwater gebruikt. Het gaat om meer dan 2.000 liter schaars irrigatiewater per spijkerbroek (van het totaal van 8.000 liter water die nodig is voor de teelt van het volume aan ongebleekt katoen dat nodig is voor één spijkerbroek).¹⁵ Dit zorgt voor een true price-opslag van 2,80 euro. De relatief hoge waterintensiteit van katoen, gecombineerd met waterschaarste in veel regio's in India, maakt dat water de hoogste milieukosten met zich meebrengt.¹⁶

Daarnaast is watervervuiling een belangrijke externe kostenpost. Het gebruik van stikstof- en fosforhoudende kunstmest veroorzaakt overmatige, ongewenste vergroting van het voedselaanbod in zoetwater en zeewater.¹⁷ Gemiddeld gebruiken de boeren in India 100 kg/ha N-synthetische meststof, 60 kg/ha P-synthetische meststof en 20 kg/ha K-synthetische meststof (kunstmest verdeeld naar belangrijkste nutriënt).¹⁸ In combinatie met het gebruik van bestrijdingsmiddelen leidt dit tot een true price-bijdrage van 0,95 euro.¹⁹

¹⁴ National Cotton Council of America (2019).

¹⁵ Chapagain (2006).

¹⁶ Het gebruikte water bestaat uit groen (neerslag) en blauw (grond- en oppervlakte) water. Het gebruik van groen water brengt weinig milieukosten met zich mee, aangezien het hernieuwbaar is en al in de kosten van landgebruik verwerkt is. De milieukosten van het gebruik van blauw water zijn gebaseerd op het verbruik van blauw water per spijkerbroek, de regionale schaarste-factor van blauw water (gebaseerd op Water Risk scores van WWF) en de vervangings- of zuiveringskosten van water (gebaseerd op informatie van de World Bank).

¹⁷ Overmatig gebruik van meststoffen leidt tot grond- en oppervlaktewatervervuiling met natuurschade tot gevolg. De waardering hiervan is gebaseerd op herstel-, preventie- en compensatiekosten: herstellen van watervervuiling en biodiversiteit, preventie van het uitsterven van soorten en compensatie voor de niet te herstellen schade. Dit is gebaseerd op wetenschappelijk onderzoek naar waarderingen van watervervuiling.

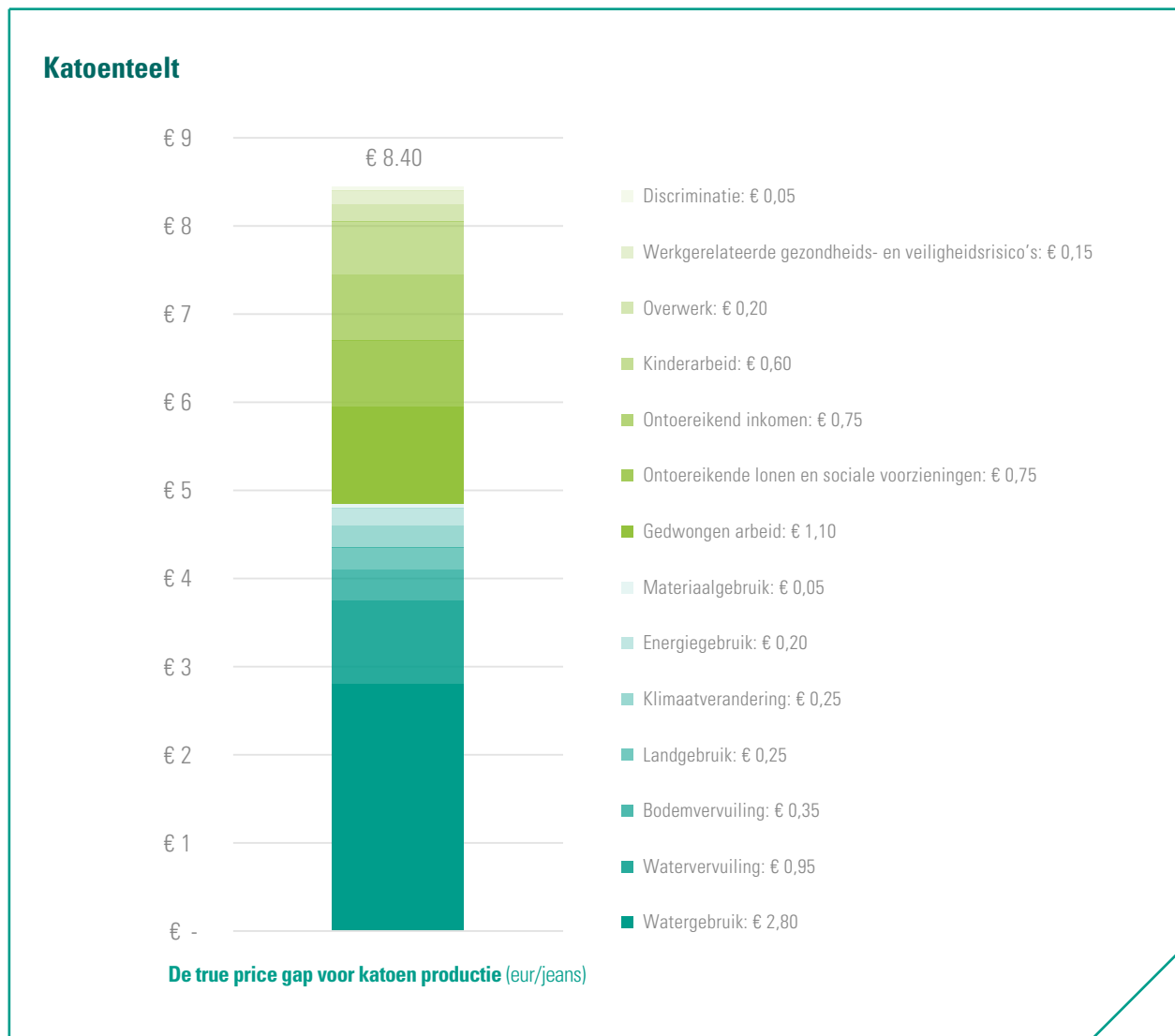
¹⁸ IDH en True Price (2016).

¹⁹ Kunstmest en pesticiden leiden ook tot bodemverontreiniging en klimaatverandering, maar deze effecten zijn kleiner dan het waterverontreinigingseffect.

De belangrijkste sociale externe effecten zijn gedwongen arbeid (1,10 euro) en onderbetaling van zelfstandige boeren en ingehuurde arbeiders (1,50 euro per jeans). Bij gedwongen arbeid betreft het vaak mannen die als schuldhorigen op boerderijen werken, hun jaarsalaris vooruitbetaald krijgen en in ruil daarvoor de rest van het jaar onder slechte omstandigheden moeten werken.²⁰

Onderbetaling heeft betrekking op het verdienen van een inkomen of loon dat niet hoog genoeg is om een fatsoenlijk leven te leiden.²¹ De ingehuurde werknemers in de katoenteelt verdienen per jaar gemiddeld 560 euro minder dan een leefbaar loon.

Figuur 6:

²⁰ De definitie van gedwongen arbeid is gebaseerd op de normen van ILO. Elke vorm van gedwongen arbeid wordt gewaardeerd aan de hand van welke aspecten voorkomen. Bijvoorbeeld de vraag: worden arbeiders fysiek vastgehouden, financieel vastgehouden, of allebei? De gebruikte waarderingsschalen zijn per fte. Bijvoorbeeld: 15 procent van arbeiders in de cultivatiefase werkt in een beperkte vorm van gedwongen arbeid. Vervolgens wordt dit omgezet naar een waarde per spijkerbroek, op basis van de productiviteit van de arbeiders. De waardering bestaat uit herstel- preventiekosten, gebaseerd op rapportages van ILO en non-gouvernementele organisaties.

²¹ Het leefbaar loon kan significant boven het wettelijk minimumloon liggen. Voor meer informatie hierover zie de [Global Living Wage Coalition](#).

Jan de Ruyter - sectorbanker Agri, Sector Advisory ABN AMRO

Duurzaam katoen, niet zo simpel als het lijkt

We kunnen het beperkte agrarisch land in de wereld voor verschillende doelen aanwenden. Er wordt in dat kader vaak gesproken over de concurrentie tussen food (voor mensen), feed (voor dieren), fuel (voor biobrandstof) en fibers (voor biobased grondstoffen). Dit betekent dat de omschakeling van fossiel gebaseerde economie naar een biobased economy ook grote gevolgen gaat hebben op de wijze hoe we onze internationale landbouw gaan inrichten.

Organische grondstoffen voor kleding kunnen een plantaardige (onder andere katoen, hennep) of dierlijke (onder andere wol, leer) oorsprong hebben. Voor beide productiemethoden zijn grond, water en chemische middelen nodig. Hoe meer grondstoffen voor de vervanging van synthetische stoffen en plastics we nodig hebben, hoe meer agrarische grond we moeten gebruiken.

Op het eerste gezicht lijkt de teelt van katoen een plantaardig en duurzaam alternatief voor synthetische kledingstoffen. Maar het is een teelt met een hoge milieubelasting, vooral door een grootschalig gebruik van schaars zoetwater in de landen waar het katoen voornamelijk wordt geproduceerd. Daarnaast heeft de katoenplant veel kunstmest en gewasbeschermingsmiddelen nodig. In de teeltlanden is de wetgeving meestal minder streng dan in bijvoorbeeld de EU waardoor arbeiders onnodig worden blootgesteld aan chemische middelen en er meer emissies plaatsvinden. Een positieve ontwikkeling is wel dat veel katoen genetisch is gemodificeerd (GMO) om beter bestand te zijn tegen plagen. In 2014 bestond circa 95 procent van de katoenproductie in de VS en India uit GMO-katoen. Het voordeel hiervan is dat de arbeiders minder worden blootgesteld aan chemische middelen.

Een van de belangrijkste manieren om de omstandigheden voor de boeren en arbeiders te verbeteren is het aanpassen van de teeltwijze waarbij meer rekening wordt gehouden met de huidige milieu-impact van de katoenteelt. Dit komt neer op minder intensief telen, waardoor er wel meer grond nodig is. Daarnaast moet er meer aandacht aan de bodem worden besteed om het watervasthoudend vermogen en de weerbaarheid van de planten te vergroten. Katoen zal hiervoor duurder moeten worden. Het risico voor de boeren op een misoogst neemt waarschijnlijk toe. Dit laatste is niet door de boeren te dragen. Zij hebben harde ketenafspraken nodig om de financiële risico's te kunnen dragen.

Voor de verlaging van de milieubelasting van de kledingindustrie zijn sterkere ketenafspraken nodig. De boeren moeten de kans krijgen om hun productiewijze aan te passen zonder al te grote financiële risico's. Uitzicht op een faire prijs en afspraken over meerjarige afname kan de transitie versnellen. Het blijft interessant om ook naar andere plantaardige alternatieven te kijken, zo wordt er ook kleding gemaakt van hennep- en bamboevezels. Veel gewassen worden geteeld voor een specifiek doel, bijvoorbeeld voeding of vezels.

Een interessant toekomstperspectief biedt de verdere ontwikkeling van dubbeldoelgewassen. Een voorbeeld zou een graansoort kunnen zijn waarbij de aren worden gebruikt voor menselijke consumptie en de halmen de juiste vezels bezitten om kleding te maken. Het vergt een complexe rekenexercitie om in de concurrentie tussen alle gebruiksmogelijkheden in de biobased economy een optimale aanwending van middelen te vinden.

2.3 De denimproductie: vooral veel sociale kosten

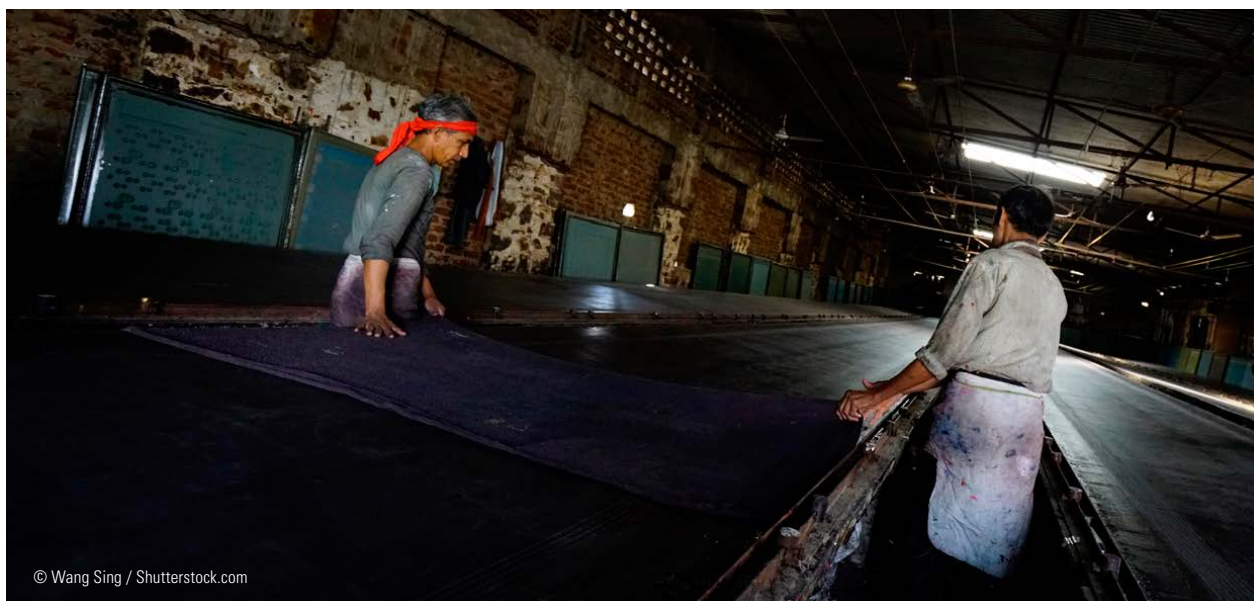

De denimtextielproductie bestaat uit verschillende stappen waarin ruwe katoen wordt omgezet in denimtextiel: ontpitten, spinnen, weven, nat verwerken en afwerken. In dit onderzoek worden deze stappen uitgevoerd in India. Samen vormen ze de belangrijkste externe kostenpost: 21,15 euro per spijkerbroek.

De externe milieukosten bedragen in dit deel van de waardeketen 5,90 euro en komen op vooral het conto van watervervuiling en energiegebruik. Deze milieukosten hangen samen met een hoog energieverbruik in de spinnerijen en weverijen en met luchtvervuiling. In de verf- en spinfase wordt zwaveldioxide uitgestoten dat leidt tot verzuring.

Maar liefst 10,85 euro van de totale kostenpost is het gevolg van de aanwezigheid van gedwongen arbeid, oftewel werk dat in India in meer of mindere mate onvrijwillig wordt verricht.²² De deelstaat Tamil Nadu in Zuid-India is de grootste producent van katoengarens in India en een wereldwijd centrum voor de aankoop van kant-en-klare kleding. Er werken tussen de 200.000 en 400.000 arbeiders in spinnerijen in de deelstaat.²³ Deze arbeiders werken vaak onder het zogeheten Sumangali-systeem.²⁴ Bij Sumangali worden met name jonge vrouwen gedwongen om drie tot vijf jaar in de textielindustrie te gaan werken tegen zeer laag loon en lange dagen. Het ingehouden loon krijgen ze pas na het uitdienen van het contract; zogenaamd om als bruidsschat te gebruiken. Bij het niet-uitdienen van het contract zijn ze het ingehouden loon kwijt.

Dit schuldhorigheidssysteem is in strijd met de normen van de ILO.²⁵ De arbeid wordt bovendien niet zelden in werkkampen gedaan, waarin de werknemers bewegingsvrijheid wordt ontnomen.²⁶ Conservatieve schattingen geven aan dat ruwweg een derde van de werknemers zich in een of andere vorm van horige arbeid bevindt²⁷, maar hogere schattingen zijn er ook.²⁸

© Wang Sing / Shutterstock.com

²² Gedwongen arbeid is werk dat in meer of mindere mate onvrijwillig wordt gedaan. Het komt voor in verschillende vormen en gradaties.

²³ India Committee of the Netherlands (2016).

²⁴ Voor een uitgebreide analyse van het Sumangali-systeem, zie Solidaridad (2012).

²⁵ Vanaf 1919 houdt de International Labour Organisation (ILO) een register bij met internationale arbeidsnormen. Hiermee wil de ILO de kansen vergroten van vrouwen en mannen op fatsoenlijk en productief werk in vrije, gelijke, veilige en waardige omstandigheden.

²⁶ India Committee of the Netherlands (2016).

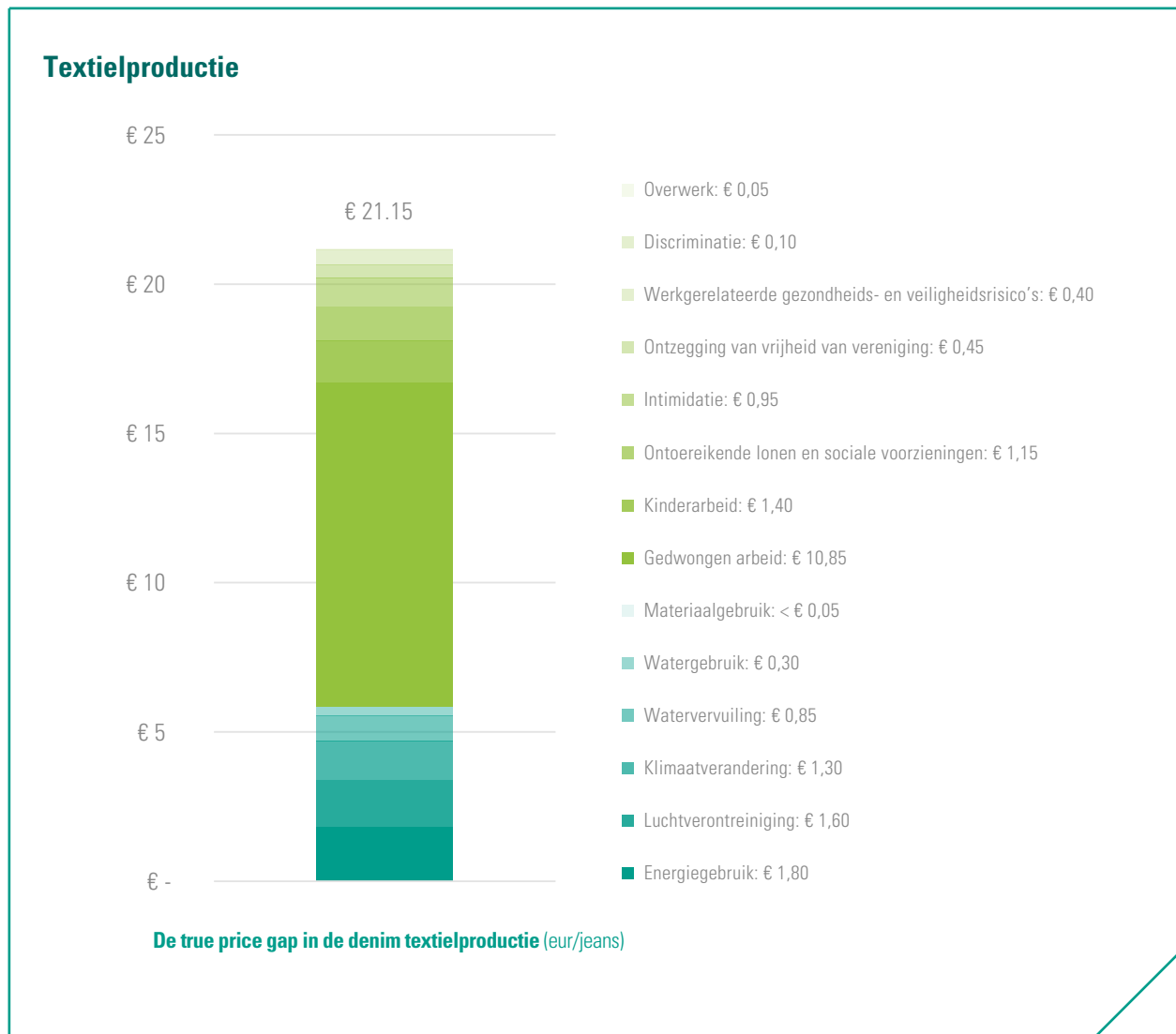
²⁷ Bhalla (2015).

²⁸ India Committee of the Netherlands (2016).

Figuur 7:

2.4 De jeansfabricage: relatief efficiënt proces

De productiefase van de spijkerbroek bestaat uit het knippen, naaien, wassen en het afwerken. Impact Institute heeft deze stappen laten analyseren in Bangladesh; het belangrijkste exportland van spijkerbroeken voor de EU. Kant-en-klare kledingstukken – inclusief spijkerbroeken – maken meer dan 80 procent²⁹ uit van de export van Bangladesh, waardoor het een belangrijke motor is voor de economie van het land.

Fabrieken in Bangladesh hebben een hoge productiviteit. De gemiddelde fabrieksarbeider produceert meer dan 5000 spijkerbroeken per jaar.³⁰ Met andere woorden: het knippen, hechten en naaien van een spijkerbroek duurt gemiddeld slechts 25 minuten. Hoewel er in dit deel van de waardeketen meerdere mensenrechten worden geschonden, bedraagt de true price gap in deze fase vanwege deze hoge productiviteit maar 3,30 euro per spijkerbroek.

²⁹ BGMEA (2019).

³⁰ Dhaka Tribune (2018) en Montazer & Maryan (2009).

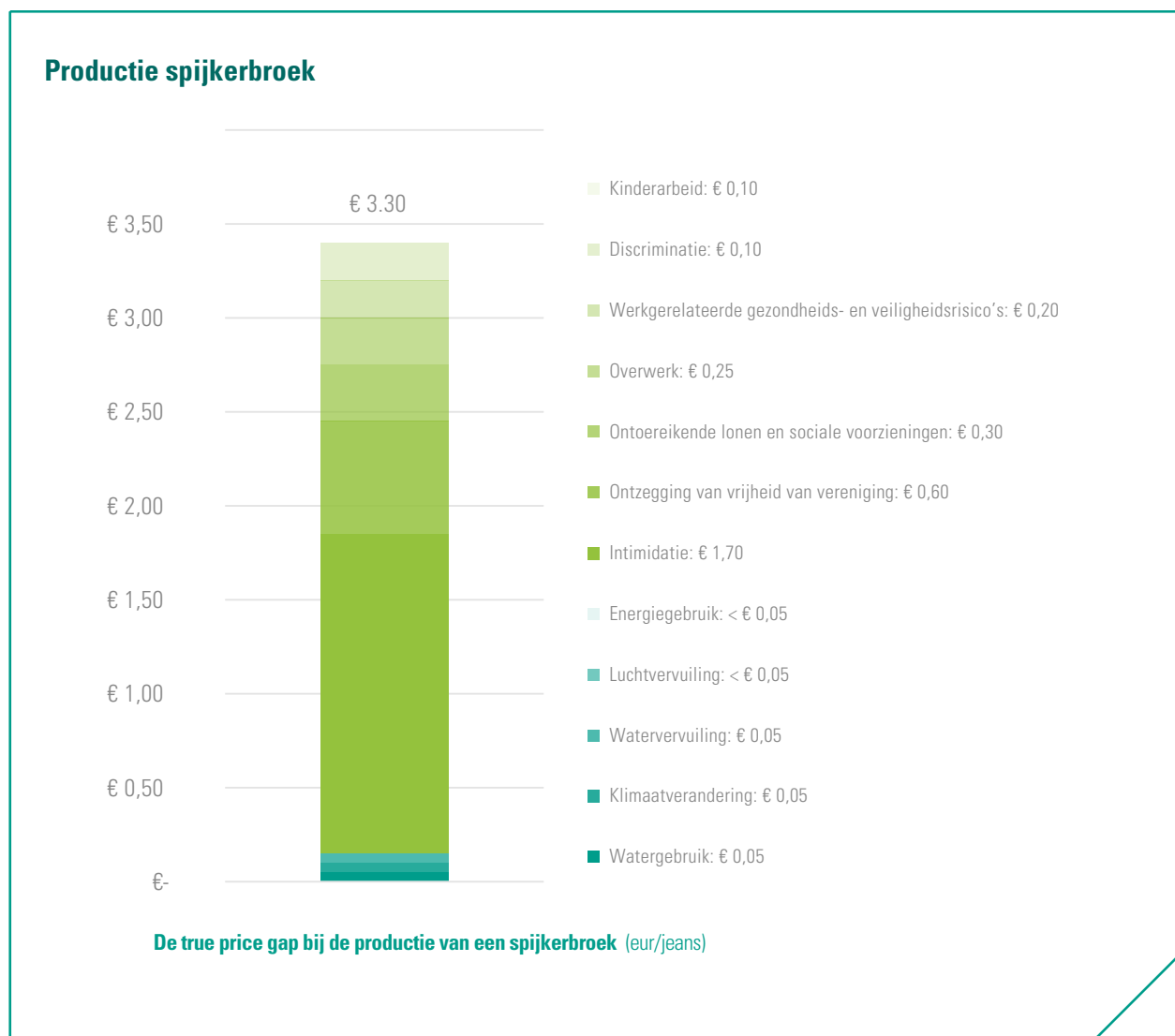
Externe milieu-effecten dragen in deze productiefase minder dan 0,25 euro bij aan de true price gap en worden veroorzaakt door het elektriciteits- en waterverbruik. De twee belangrijkste sociale problemen in de jeansproductie zijn intimidatie van werknemers (1,70 euro) en ontzegging van de vrijheid van vereniging³¹ (0,60 euro).

De uitbuiting van vrouwelijke werknemers in kledingfabrieken vormt een van de belangrijkste niet in de prijs meegenomen kostenposten. In Bangladesh zijn vrouwelijke werknemers goed voor 85 procent van het totale aantal werknemers in de kledingindustrie³² en zij worden geconfronteerd met vele vormen van mishandeling. Geschat wordt dat 23 procent van de werknemers in deze schakel van de keten te maken heeft met verbale intimidatie (vergeleken met 9 tot 18 procent bij de productie van denimtextiel) en dat een op de vier vrouwen het slachtoffer is van fysieke seksuele intimidatie.³³

Een andere belangrijke externaliteit is het ontzeggen van de vrijheid van vereniging: naar schatting 97,5 procent van de kledingfabrieken in Bangladesh heeft geen inmenging van vakbonden.³⁴

Hoewel de kloof voor een leefbaar loon voor ingehuurde werknemers in de kledingfabrieken in Bangladesh groot is (een tekort van 1.060 euro per fte per jaar, vergeleken met een tekort van 330 - 840 euro per fte bij de productie van denim in India), is de leefbaar loon-true price gap per spijkerbroek relatief klein door de hogere productiviteit (0,30 euro per spijkerbroek).

Figuur 8:

³¹ Ook ontzegde vrijheid van vereniging is een schending van de ILO-conventie. We nemen aan dat de herstelkosten van bijvoorbeeld misgelopen inkomsten al meegenomen zijn bij de respectievelijke impacts. Hierdoor is het voornamelijk gebaseerd op overheidsboetes voor deze schendingen.

³² Alam c.s. (2011).

³³ Alam c.s. (2011).

³⁴ Centre for Policy Dialogue (CPD) Bangladesh in The Independent (2018)b.

David Kemps - sector banker Industrie, ABN AMRO Sector Advisory

Made in Holland-label keert terug

Nederland kende ooit een grote textielindustrie, geconcentreerd in Twente. In de jaren zestig kwamen bekende fabrikanten als Ten Cate, Van Heek en Blijdenstein in zwaar weer. Goedkope import uit lagelonenlanden en structurele Europese overproductie door het wegvallen van de Aziatische markt zorgden voor het faillissement van bijna alle textiel fabrieken in Nederland. Massaproductie van textiel is dus verdwenen uit Nederland. Gebleven zijn de specialisten in kleine series en complex maatwerk.

Sinds 2000 komt in veel takken van de industrie productie terug uit lagelonenlanden zoals China. Er is een toenemende vraag naar kortere marktintroductietijden en dus snellere levertijden in industriële productieketens. Leveranties uit Azië brengen miscommunicatie met zich mee en hebben een levertijd van circa zes weken. De Nederlandse maakindustrie wordt weer concurrerend door verregaande automatisering die zorgt voor een hogere productiviteit.

De trend van snelle collectiewisselingen en maatwerk in de modemarkt en de daaruit voortvloeiende kleinere series kan eveneens een 'reshoring-effect' hebben op de textielindustrie. Door slimme automatisering en korte lijnen met productdesign en marketing lijkt de Nederlandse textielindustrie weer een toekomst te hebben.

Wearable Tech is de combinatie van textiel, elektronica en internet die nieuwe oplossingen en kansen brengt voor de Nederlandse industrie. Vooral professionele werkkleding wordt steeds meer hightech. Voor brandweermannen zijn er nieuwe pakken die automatisch koelen of een alarm laten horen bij een te hoog koolmonoxidegehalte. Ook sporters maken steeds meer gebruik van kleding met ingebouwde sensoren die allerlei lichaamsfuncties meten en monitoren.

Nederland loopt samen met Denemarken, Oostenrijk en Amerika voorop in deze jonge markt. Technisch en slim textiel is al goed voor meer dan 50 procent van de totale omzet van de Oostenrijkse textielindustrie, die veel exportsuccessen boekt. Het Smart-Textiles Platform Austria verwerkt allerlei koolstof- en glasvezels en geleidende filamenten voor de integratie van micro-elektronica, sensoren en actuatoren waardoor textiel een nieuwe functionaliteit verkrijgt.

Ook de toenemende aandacht van consumenten en retailers voor duurzaamheid brengt nieuwe kansen. Goede werkomstandigheden en eerlijk loon zijn eenvoudiger te controleren in Nederland dan in India, Bangladesh of Cambodja. Een mooi voorbeeld is de leerindustrie. De weinige overgebleven leerlooierijen in Nederland worden vanwege hun duurzame imago en kwaliteit steeds meer ingeschakeld door luxemodiefabrikanten. Ondanks de hogere prijs.

Daarnaast gaat de inkoop van grondstoffen in de textielindustrie veranderen. Textiel wordt op steeds grotere schaal gerecycled en het recycalaat is van een steeds hogere kwaliteit. Veel van de toekomstige grondstofstromen van de textielindustrie zullen uit Europese recyclingfabrieken komen in plaats van de katoenvelden in bijvoorbeeld India. Dit heeft een positief effect op de true price en omdat de hele keten van ontwerp, grondstoffen, productie en verkoop in Europa plaatsvindt, kunnen de levertijden fors verkort worden.

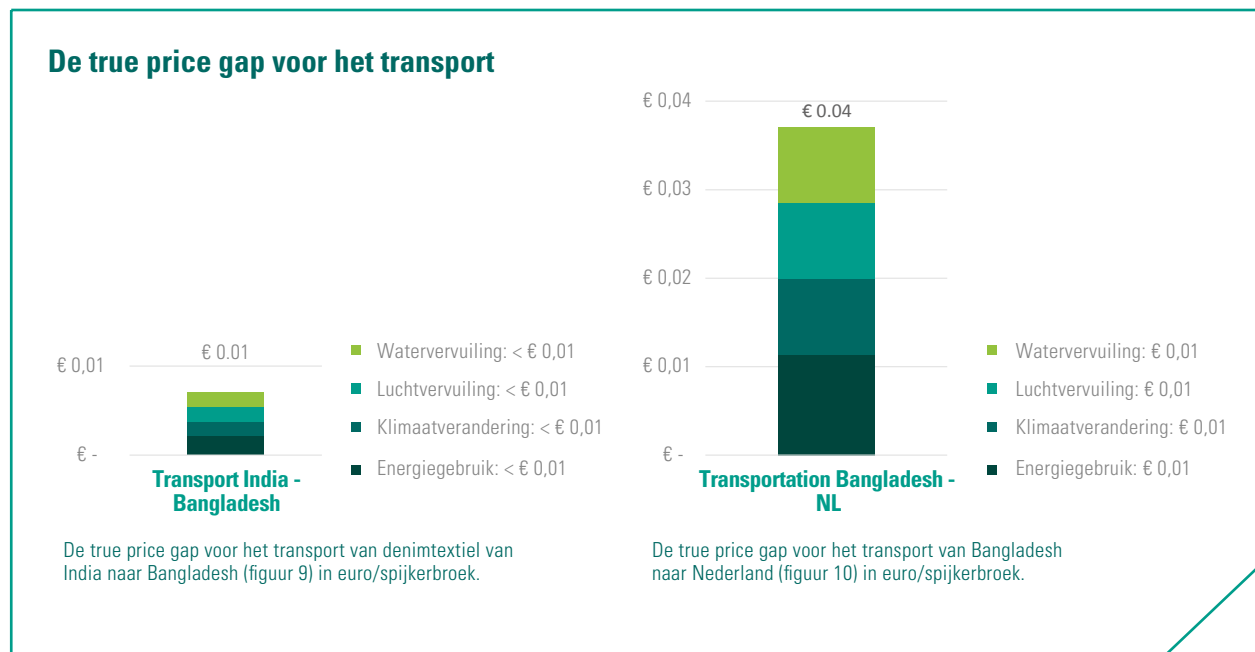
Maar mag ik niet gewoon verwachten dat elk product dat ik hier in de winkel koop, voldoet aan de internationale mensenrechten- en milieunormen? Of het nu gaat om een spijkerbroek, een smartphone of een brood? Ik zie daar eigenlijk geen verschil in. Het moet gewoon kloppen.

2.5 Vervoer: relatief lage milieukosten

De door ons bestudeerde jeanswaardeketen kent twee transportstappen. Ten eerste het zeecontainertransport van het denimtextiel van India naar Bangladesh. Ten tweede het zeecontainertransport van het kant-en-klare kledingstuk van Bangladesh naar Nederland.

Figuur 9:

Het transport kent een aantal externe milieukosten zoals klimaatverandering, energiegebruik en lucht- en watervervuiling. Externe sociale kosten bestaan ook, maar slechts bij een klein deel van de werknemers die betrokken zijn bij het jeanstransport. Impact Institute beschouwt ze wel als relevant, maar ze hebben geen groot effect op de totale true price gap.

De true price gap voor het vervoer van India naar Bangladesh bedraagt minder dan 0,01 euro. De true price gap voor het vervoer naar Nederland bedraagt minder dan 0,04 euro. Energiegebruik is in beide gevallen de grootste kostenpost.

De externe milieukosten van zeecontainervervoer zijn op zichzelf groot, maar per spijkerbroek erg laag door de grote hoeveelheden jeans die er per zending meegaan.

3. Het terugdringen van de true price

3.1 De routekaart naar een duurzame spijkerbroekensector

Het eerste deel van dit rapport richtte zich vooral op de externe kosten van de productiefasen van de jeansbroek. Uiteraard heeft de mondiale jeanssector ook een sterk positief effect op de zich ontwikkelende economieën van de productielanden.

Om echter een duurzame sector te worden, moet de jeansindustrie de schade beperken die zij toebrengt aan de samenleving. Het berekenen van alle externe kosten kan de basis vormen voor een routekaart naar een meer duurzame sector. Aan de hand van de inzichten die de true price-methodiek biedt, worden in dit hoofdstuk mogelijke vervolgstappen in kaart gebracht en besproken. De belangrijkste verbeterpunten liggen logischerwijze op plekken in de waardeketen waar de externe effecten het grootst zijn, namelijk de katoenteelt en de denimproductie van textiel.³⁵

De katoenteelt

De katoenteelt draagt voor 25 procent bij aan de true price gap van een spijkerbroek, voornamelijk vanwege het te grote waterverbruik en de te lage lonen. In India, waar katoen voornamelijk wordt geproduceerd door kleine boeren met relatief lage opbrengsten per hectare, is het moeilijk om een leefbaar inkomen te verdienen. Investeren in technologische vooruitgang en controles en het geven van trainingen aan boeren en het verbeteren van de arbeidsomstandigheden van ingehuurde arbeidskrachten kunnen aanzienlijk bijdragen aan het verkleinen van de true price gap van jeans.

De denimtextielproductie

Werknemers in de denimtextielproductie hebben te lijden onder slechte arbeidsomstandigheden, lage lonen en de aanwezigheid van gedwongen arbeid. Het doorvoeren van verbeteringen in deze schakel van de keten is niet gemakkelijk. Wie de overwegend sociale problemen wil aanpakken, moet inzicht hebben in de maatschappelijke en culturele context waarin deze zich afspelen.³⁶ Daar komt bij dat er in de denimtextielproductie sprake is van een hevige internationale concurrentie. Het stoppen met zaken doen met India leidt tot een verschuiving van externe effecten naar andere ontwikkelingslanden.

Een nauwe en langdurige samenwerking van Westerse afnemers met (lokale) producenten, overheden, organisaties en gemeenschappen kan leiden tot een duurzamere productie in combinatie met economische ontwikkeling in deze landen.

³⁵ De reductie van de impact van elke interventie is berekend per spijkerbroek. Dit is gebaseerd op de berekeningen van elke impact en een aantal bronnen en aannames in de mogelijke reductie hiervan. Vervolgens wordt de reductie in de true price gap verrekend met de totale productie van spijkerbroeken in Bangladesh (ongeveer 500 miljoen spijkerbroeken per jaar).

³⁶ Delaney & Connor (2016).

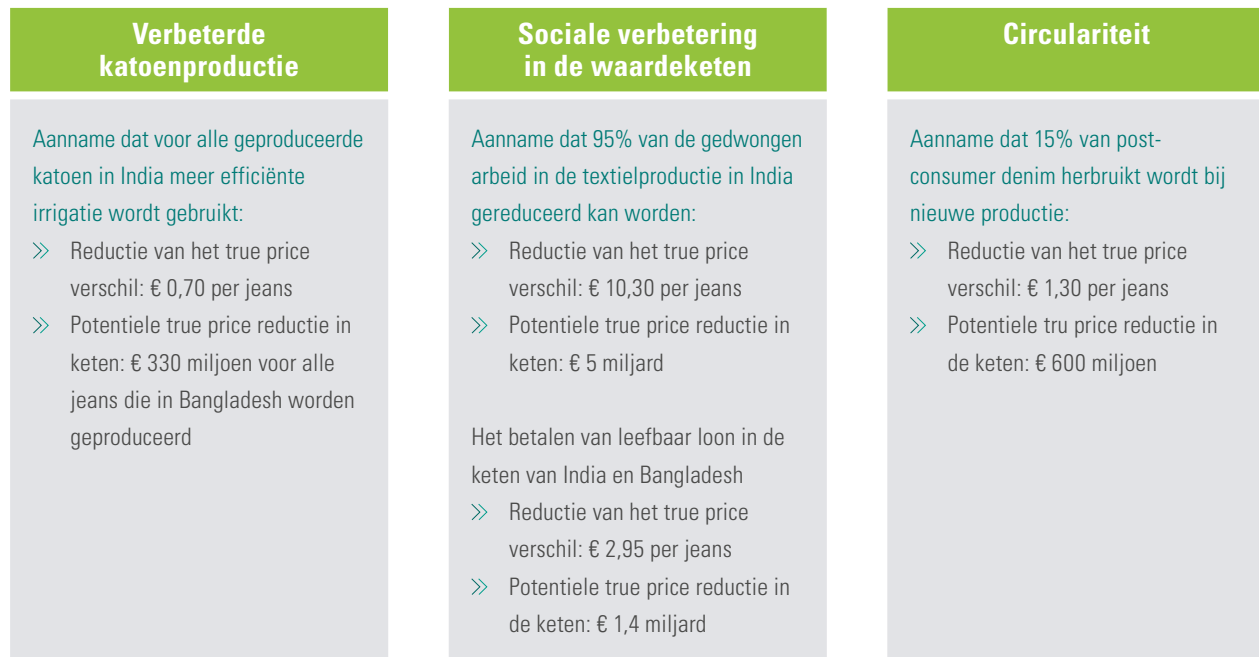

3.2 Sectorinterventies besparen miljarden aan externe kosten

Impact Institute en ABN AMRO zien verbeterpunten op vier belangrijke gebieden om de true price gap te verkleinen:

1. Efficiëntere productie van katoen
2. Tegengaan van gedwongen arbeid
3. Betaling van een leefbaar loon/inkomen
4. Bevordering van circulariteit

Figuur 10:

1. Efficiëntere katoenproductie

De belangrijkste externaliteit in de katoenproductie is het omvangrijke gebruik van schaars water. Dit heeft bijvoorbeeld geleid tot het opdrogen van het Aralmeer in Oezbekistan³⁷ en veroorzaakt momenteel hoge externe kosten in landen met waterproblemen zoals India.³⁸ Het gebruik van nieuwe technieken met regenwater- en druppelirrigatie in India kan leiden tot efficiënter watergebruik.³⁹ In vergelijking met traditionele irrigatietechnieken kan dit naar schatting 330 miljoen euro aan externe kosten (0,70 euro per jeans) uitwissen. Zie bovenstaande figuur.

2. Gedwongen arbeid tegengaan

Het belangrijkste element binnen de true price gap is gedwongen arbeid in de denimtextielproductie in India. Verschillende partijen zetten zich met hulp van de lokale gemeenschappen in voor werkers die slachtoffer zijn van gedwongen arbeid. Een daarvan is The Freedom Fund.⁴⁰ Als het lukt om gedwongen arbeid in deze schakel van de keten met 95 procent te reduceren, dan levert dat een maatschappelijke winst op van circa 5 miljard euro; dat is omgerekend 10,30 euro per spijkerbroek.

3. Leefbaar loon/inkomen betalen

De volgende stap is dat arbeiders in alle ketenschakels in India en Bangladesh een leefbaar inkomen (voor zelfstandige landbouwers) of een leefbaar loon (voor werknemers in loondienst) ontvangen. Organisaties zoals de Asia Floor Wage Alliance, het Nederlandse Kledingconvenant en de Fair Wear Foundation streven hier al naar. Laatstgenoemde werkt samen met merken, niet-gouvernementele organisaties en overheden om de arbeidsomstandigheden te verbeteren. Als alle werkenden in de spijkerbroekenketen in India en Bangladesh een leefbaar inkomen of loon zouden ontvangen, scheelt dat circa 1,4 miljard euro aan externe kosten, ofwel een vermindering van de true price gap van 2,95 euro per spijkerbroek.

³⁷ Hoskins (2014)

³⁸ Shiao e.a (2015)

³⁹ Safaya e.a. (2016)

⁴⁰ The Freedom Fund (2019)

⁴¹ Smits (2018)

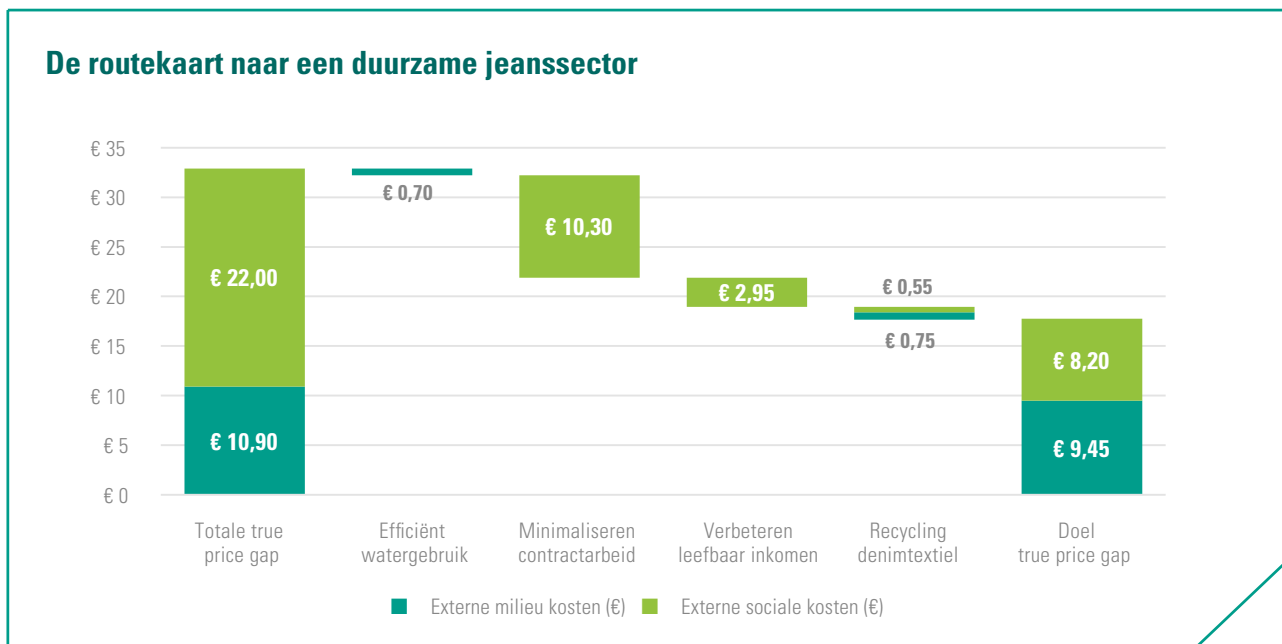

4. Circulariteit bevorderen

Hergebruik van de waardevolle denimvezels uit jeans door middel van recycling kan een aanzienlijk deel van de true price gap van een spijkerbroek overbruggen. Bedrijven zoals MUD Jeans, Kings of Indigo, Levi's en Kuyichi's zijn pionier op dit gebied. Als 15 procent van al het gebruikte denimtextiel zou worden gerecycled⁴¹, dan scheelt dat circa 600 miljoen euro aan externe milieu- en sociale kosten in de beschreven keten.

Figuur 11:

Visuele weergave van een routekaart naar een duurzamere jeanssector. De externe sociale kosten en milieukosten van 32,90 euro kunnen omlaag naar 17,65 euro door een aantal gerichte interventies in de keten, waardoor de true price gap wordt verkleind. De interventies worden hierboven nader toegelicht.

4. Conclusie

Belang true price

Volgens ABN AMRO neemt de komende vijf jaar het belang en de toepassing van true pricing in de retailsector sterk toe. Dit wordt vooral gedreven door de bewustwording dat grondstoffen schaarser worden, de druk op het milieu moet verminderen en arbeiders eerlijk beloond moeten worden. Bovendien verlangen consumenten steeds meer transparantie. Het wordt voor de retailsector van strategisch belang om goed te kijken naar de beschikbaarheid en eerlijk gebruik van cruciale hulpbronnen zoals arbeid, grondstoffen, water en energie.

Het effect op consumenten en retailers

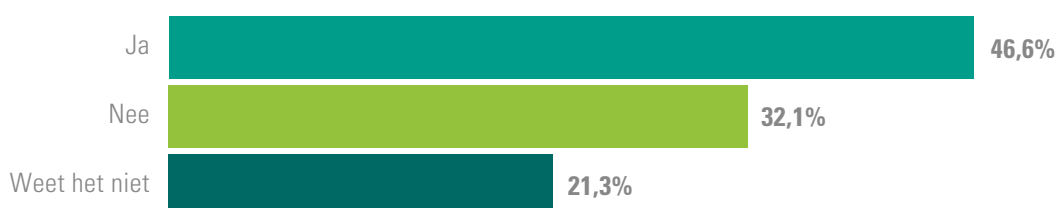
True price-berekeningen bieden consumenten in de toekomst het inzicht om meer bewuste en betere aankoopkeuzes te maken en bedrijven de kennis om duurzamer te produceren. Hoe de consument de maatschappelijke kosten gepresenteerd krijgt, is nog onderwerp van discussie. Zo is de vraag of de maatschappelijke kosten slechts als informatie zullen dienen, of de consument de echte prijs vrijwillig gaat betalen of dat bedrijven dan wel de overheid de maatschappelijke kosten in rekening gaat brengen.

Ook is het nog onduidelijk hoe producenten en retailers moeten worden beloond bij het verduurzamen van de productie. Simpelweg extra heffingen op vervuilende producten opleggen door bijvoorbeeld de prijzen te verhogen, is niet zonder meer een oplossing. Er is geen garantie dat de extra middelen worden ingezet voor verduurzaming in de keten of dat deze middelen eerlijk onder alle spelers in de keten worden verdeeld.

ABN AMRO is benieuwd hoe consumenten tegen de conclusies van het true price-onderzoek aankijken. Wij vroegen via onderzoeksbureau PanelWizard alvast 305 respondenten of ze bereid zijn meer te betalen voor een eerlijke spijkerbroek. Circa 47 procent is hiertoe bereid. Nog eens 21 procent zegt het niet te weten.⁴²

Figuur 12:

Bent u bereid om meer te betalen voor een eerlijke spijkerbroek? (eerlijke beloning, geen milieuschade)

Wellicht heeft deze groep meer informatie nodig, om hier een oordeel over te kunnen geven. In een volgende publicatie gaan we dieper in op de houding van de Nederlandse consument ten aanzien van de echte kosten van een jeans.

Samenwerking in de keten is de sleutel

Voor het dichtn van de true price gap is samenwerking met ketenpartners cruciaal. Langetermijnrelaties met producenten in het buitenland helpen retailers om het wederzijds vertrouwen te verstevigen en te behouden. Alleen zo kunnen de ketenpartners de dialoog aangaan om de situatie te verbeteren, eisen aan elkaar te stellen en ervoor te zorgen dat deze eisen nageleefd worden. Het werkt namelijk niet als de retailer allerlei zaken ter verbetering eist terwijl de uitvoerende producent überhaupt niet weet of de retailer volgend jaar nog bij hem afneemt en tegen welke prijs. Harde jaarlijkse prijsonderhandelingen zijn helaas nog steeds een feit in de sector. Om de keten te verduurzamen is een relatie met wederzijds 'commitment' nodig.

Een goed voorbeeld van samenwerking in de keten is het Nederlandse [Kledingconvenant](#) van brancheorganisaties INretail, VGT en Modint, de overheid en kleding- en textielbedrijven waarbij de laatsten zich committeren aan verbeteringen in hun keten en hierbij ook leren van elkaar. Het uiteindelijk komen tot een eerlijke prijs is een complex proces dat tijd, onderzoek, samenwerking en uiteindelijk veel lef in de keten vereist.

Rol van de overheid

Strengere regelgeving en stimulerende maatregelen op het gebied van duurzaamheid zijn nodig om de kledingsector sneller te laten veranderen. De Nederlandse overheid is nog terughoudend in het opstellen van wetten en regels op het gebied van verduurzaming van de kledingindustrie. Er bestaat diverse EU-wetgeving; regels gericht op de bescherming van gebruikers in de EU, regels ter bescherming van het milieu en regels ter verstrekking van informatie over (textiel)producten⁴³. Echter er is nog maar weinig specifieke wetgeving die leidt tot aanzienlijke verduurzaming van de kledingindustrie en waar de overheid op kan toezien en handhaven. Maar er worden stappen gezet. Zoals de Wet Zorgplicht Kinderarbeid die op 14 mei 2019 door de Eerste Kamer is aangenomen⁴⁴. De wet verplicht bedrijven te verklaren dat zij het nodige doen om kinderarbeid te voorkomen. Vermoedelijk treedt de nieuwe wet pas in 2022 in werking. Stimulerende overheidsmaatregelen zoals een lager btw-tarief voor duurzame kleding zullen meer duurzaamheid stimuleren.

⁴³ [FashionUnited](#), 4 mei 2017

⁴⁴ [Eerste Kamer der Staten Generaal](#), kamerstuk 34.506

5. Sectorcommentaren

MUD Jeans

Eva Engelen, corporate social responsibility MUD Jeans Team

Het True Price-rapport van ABN AMRO geeft een krachtig inzicht in de sector. De conclusies uit het rapport bevestigen dat wij van MUD Jeans op het juiste spoor zitten. Als pioniers in de sector is het belangrijk om kritisch te blijven over onze eigen prestaties en om de dialoog met onze leveranciers voort te zetten. Studies zoals deze voorzien ons van de kennis om dit te doen.

MUD Jeans is een circulair denim-merk. Al onze spijkerbroeken worden gemaakt van tussen de 23 en 40 procent post consumer gerecycled katoen, gemixt met biologisch geteeld katoen. Het is ons doel om in 2020 een jeans te maken van honderd procent hergebruikte denimvezels waarmee de teelt van katoen niet langer tot onze productieketen hoort. We zijn er trots op dat we nu al substantiële milieu- en sociale kosten vermijden door gerecycled katoen als grondstof te gebruiken.

We produceren bewust ons denimtextiel in Spanje en onze spijkerbroeken in Tunesië. De productiepartners in deze landen hanteren dezelfde filosofie als het gaat om duurzaamheid op het vlak van maatschappij en milieu. Door onze productieketen eenvoudig en dicht bij huis te houden, zijn we in staat om een langetermijnrelatie met onze leveranciers op te bouwen, waardoor we betere arbeidsomstandigheden in de fabrieken creëren. We sparen er bovendien grondstoffen mee uit. In de jeansfabriek in Tunesië bijvoorbeeld wordt 95 procent van het productiewater gerecycled. De resterende 5 procent verdampt en wordt aangevuld met regenwater.

Zeeman

Arnoud van Vliet - CSR & Quality manager Zeeman

Een rapport als dit helpt ons om meer inzicht te krijgen in alle schakels van de jeansproductieketen. Jeans is een basisproduct voor Zeeman en we hebben het in alle seizoenen beschikbaar voor kinderen, dames en heren.

De meerderheid van onze jeans kopen we direct van leveranciers in Pakistan en China, maar ook indirect van importeurs die de spijkerbroeken voornamelijk laten produceren in Bangladesh. Leveranciers die voor Zeeman produceren moeten voldoen aan onze code of conduct. Om dit te controleren, laten we onze leveranciers op regelmatige basis inspecteren door externe auditors.

Sinds 2015 gebruikt Zeeman een groeiende hoeveelheid duurzaam geproduceerde katoen (BCI), dat geproduceerd wordt met minder water en chemicaliën en waarbij werknemers betere arbeidsomstandigheden hebben.

Gedwongen arbeid is een bekend risico in de textielproductie in Zuid-India. Alle spinnerijen die Zeeman gebruikt, nemen deel aan een programma van [ETI](#) in de staat Tamil Nadu, waar 23 procent van alle katoen wordt geproduceerd.

Begin 2019 hebben twee van onze inkopers onze belangrijkste leveranciers bezocht om gegevens te verzamelen over de kostprijs van onze basisproducten. Hierdoor zijn we in staat om het verschil tussen de kostprijs en de inkoopprijs die wij betalen eerlijk te houden voor leveranciers, zodat ze hun bedrijf op een gezonde manier in stand kunnen houden.

In ons duurzaamheidsverslag hebben we een 'roadmap' leefbaar loon opgenomen waarin we duidelijk onze doelstellingen voor de komende jaren hebben vastgelegd.

En om de milieu-impact van de productie te beheersen, produceren onze leveranciers volgens de Zeeman-'Restricted Substances List' (RSL) waarin staat welke chemicaliën gebruikt mogen worden, in welke mate en welke niet. De volgende stappen die we gaan zetten om de milieu-impact van de productie te verminderen is een uitgebreide milieu-audit bij de was- en ververijen en de invoering van een Manufacturer Restricted Substances List (MRSL). Ook geven we onze klanten tips om de tijd tussen de wasbeurten van een jeans te verlengen en gebruiken we steeds meer gerecycled katoen uit pre-consumer afvalstromen in onze producten.

Of we nu jeans of andere artikelen kopen, het is verankerd in onze werkwijze om rekening te houden met de mensen in onze supply chain en met het milieu. We doen dit niet alleen maar werken actief samen aan verbeteringen met andere partijen in de sector zodat we een positieve impact kunnen hebben.

Modint, VGT en INretail

Modint; Nienke Steen, VGT; Jeroen van Dijken, INretail; Femke den Hertog⁴⁵

Het rapport is interessant, omdat het bijdraagt aan bewustwording. De gebruikte true price-methode is innovatief en kan helpen risico's te identificeren. Duurzaamheid en maatschappelijke kosten raken elkaar. Het is een uitdagend gebied. Een groeiende consumentengroep kiest en koopt op basis van duurzame criteria. Daarmee ontstaan marktkansen voor nieuwe businessmodellen, die door de branche ook al worden benut, zowel op individueel als collectief niveau.

Sinds 2016 werkt de kleding- en textielsector samen met veertien belanghebbenden (niet-gouvernementele organisaties, ministerie, vakbonden) aan verduurzaming van de kleding- en textielsector. Ook jeansketens en jeansmerken doen mee. Maatregelen nemen in het productieproces die bijdragen aan verkleinen van risico's, betere milieuomstandigheden, verbetering van arbeidsomstandigheden, uitbannen van kinderarbeid en een leefbaar loon zijn allemaal onderdeel van dit convenant. Daarom is het onderzoek van het Impact Institute in opdracht van ABN AMRO relevant.

Sinds de start van het Kledingconvenant hebben we de keten in kaart gebracht om inzicht te verzamelen en verbeterpunten te traceren. De deelnemers doorlopen een due diligence-programma. Dat levert per convenant-deelnemer een plan van aanpak op omdat de ketenstappen en ketenpartners voor iedere deelnemer uniek zijn.

Inmiddels doen ruim negentig retailketens en merken mee. Op 1 juli bestaat het convenant drie jaar. Waar eerdere initiatieven sneuvelden, wordt nu stapsgewijs gewerkt aan duurzame verbeteringen. Dit kalenderjaar gaan de ketens en merken die het convenant ondertekenden ook via hun eigen kanalen over hun duurzaamheidsbeleid communiceren.

⁴⁵ Modint is de brancheorganisatie voor fabrikanten, importeurs, agenten en groothandelaren in kleding, modeaccessoires, tapijt en (interieur)textiel. VGT staat voor Vereniging van Grootwinkelbedrijven in Textiel. INretail is de brancheorganisatie in Retail Non-Food.

Op 1 juli wordt de actuele lijst bekendgemaakt met locaties waar wordt geproduceerd voor de Nederlandse markt. Het huidige overzicht staat [hier](#). De kleding- en textielsector werkt met overtuiging aan verduurzaming. Het convenant ontvangt draagvlak en helpt bij het bewustzijn dat een doordachte en gefaseerde aanpak de beste kans van slagen creëert. Het true price-onderzoek van ABN AMRO maakt duidelijk dat een verlaging van de maatschappelijke belasting in de kleding- en textielproductie ieders belang dient.

Fair Wear Foundation

Koen Oosterom - Country manager Bangladesh and Myanmar Fair Wear Foundation

Het is belangrijk dat we beseffen dat de keuzes die we als consument maken gepaard gaan met ongewenste verborgen externe kosten. Dit besef is een eerste stap in de aanpak van de problemen die zich voordoen.

Het kwantificeren van deze verborgen kosten biedt een nieuw perspectief om de milieu- en sociale problemen in de waardeketen aan te pakken. Het bevordert de bewustwording van consumenten, belanghebbenden en beleidsmakers en brengt een debat op gang over de echte kosten van kleding.

Fair Wear Foundation vindt dat het naleven van mensenrechten goed en transparant moet worden begroot. De kosten hiervan moeten meer geleidelijk worden verdeeld tussen merk en producent. Fair Wear Foundation is er van overtuigd dat betere arbeidsomstandigheden, zoals de betaling van leefbare lonen, niet vanzelf ontstaan. Ze zullen (grotendeels) moeten worden gefinancierd uit hogere prijzen die de merken voor hun producten moeten betalen. Uiteindelijk leidt dit onvermijdelijk tot hogere prijzen voor de consument. Het is belangrijk dat deze boodschap begint in te dalen en in praktijk wordt gebracht.

De kern van het probleem is een machtsongelijkheid tussen merken en fabrieken. De prijzen worden door de merken over het algemeen top-down bepaald op basis van een richtprijs in de detailhandel, in plaats van bottom-up door alle kosten van de fabriek te berekenen die nodig zijn om fatsoenlijke werkomstandigheden te garanderen en milieuschade aan te pakken of te voorkomen.

Zo zien we bijvoorbeeld dat het merendeel van de jeans in Bangladesh wordt verkocht aan westerse merken voor een schamele 2 tot 4 euro. De prijzen zijn te laag, waardoor de productie onder enorme druk komt te staan en een recept ontstaat voor slechte arbeidsomstandigheden en schade aan het milieu in de hele toeleveringsketen.

Bovendien hebben merken de neiging om druk uit te oefenen op fabrieken om zich aan de regels te houden (bijvoorbeeld als het minimum loon omhoog gaat of door te investeren in veiligheid), maar zijn ze vaak niet bereid om daar voldoende voor te betalen. Een bijkomende complicatie in deze is dat de loonkosten niet inzichtelijk worden gemaakt en het daarom moeilijk wordt om deze accuraat toe te rekenen aan de productprijzen. Dit compliceert de prijsonderhandelingen en heeft als effect dat prijzen onvoldoende omhoog gaan. Fair Wear's 'Labour Minute Costing calculators' probeert dit tegen te gaan. Het helpt leveranciers en afnemers bij het bepalen van de kosten van een minuut arbeid in een fabriek, zodat inzichtelijk wordt welke stijging van de productieprijs nodig is om op naar een hoger (minimum of leefbaar) loonniveau te komen.

True pricing draagt bij aan de broodnodige bewustwording en vergemakkelijkt een meer gefundeerd debat over de kledingindustrie. Beïnvloeding van het consumentengedrag, dat begint met meer bewustwording, is in dit verband van essentieel belang.

ABN AMRO Duurzaam Bankieren

Maria Anne van Dijk is hoofd milieu- en sociale risico's bij ABN AMRO Duurzaam Bankieren en heeft zeven spijkerbroeken in haar kledingkast

Behalve met kleding, hangt onze kledingkast hangt vol met bloed, zweet en tranen. En eigenlijk weten we dat allang. Vooral sinds het ineenstorten van Rana Plaza in Bangladesh op 24 april 2013 zijn we ons bewust van de misstanden in de kledingindustrie. Rana Plaza huisvestte textiel fabrieken die produceerden voor bekende merken. Ruim duizend mensen overleefden de instorting van het complex niet.

Ongetwijfeld zijn er sindsdien zaken verbeterd. Maar nog lang niet genoeg, zo blijkt uit dit rapport: bij de productie van één spijkerbroek wordt voor bijna 33 euro aan schade veroorzaakt. Aan het milieu en vooral aan mensen. Zij 'betalen' onvrijwillig letterlijk die prijs. Voornamelijk tijdens het productieproces van de katoen en de spijkerbroek waarbij arbeidsuitbuiting, dwang, kinderarbeid, onveiligheid, seksuele intimidatie en armoede eigenlijk 'normaal' zijn.

Valt er ook iets positiefs te melden? Jazeker. Ten eerste weten we nu in euro's waarover we praten als we het hebben over misstanden in de kledingindustrie. En je kunt nu eenmaal alleen maar iets veranderen als je je bewust bent van wat er aan de hand is. Vervolgens maakt het rapport duidelijk wat er aangepakt moet worden en hoe dat kan.

Dat betekent niet dat elke spijkerbroek 33 euro duurder moet worden of dat we in kopersstaking moeten gaan. Door een aantal sociale ingrepen door de mode- en textielsector zoals een leefbaar loon en inkomen voor katoenboeren en productiemedewerkers en het uitbannen van gedwongen arbeid en kinderarbeid gaat de schade aanzienlijk naar beneden.

Zeggen is makkelijker dan doen. We hebben het hier over een systeemprobleem, iets dat zich niet zomaar laat veranderen. Hiervoor is de inzet nodig van alle betrokken partijen in de keten: overheden, producenten, handelaren, retailers en consumenten. En ook van banken?

Ja, ook van banken. ABN AMRO vindt mensenrechten belangrijk. Zo belangrijk, dat we deze publicatie lieten maken door het Impact Institute. Een aantal jaren geleden brachten we ook de [Sustainable Fashion Guide](#) uit. Met deze publicaties willen we alle betrokkenen bewust maken van de problematiek.

Daarnaast bespreken we met al onze zakelijke klanten uit de mode- en kledingwereld hun visie, hun bijdrage en aanpak aan de verduurzaming van de sector. Dit doen we overigens met al onze klanten die actief zijn in een sector met een sociale problemen en milieuproblematiek. Meer hierover kunt u vinden in ons [Mensenrechtenrapport 2018](#).

ABN AMRO streeft ernaar om geen milieuschade of sociale schade te veroorzaken. Dit geldt zowel voor onze eigen activiteiten als voor de waardeketens van onze klanten. Zoals blijkt uit dit rapport zijn we daar nog niet, maar we werken er hard aan.

Verklarende woordenlijst

Impact	Omschrijving
Milieu-externaliteiten	
Luchtvervuiling	Uitstoot van giftige gassen (NOx en SOx), samenhangend met energiegebruik
Waternvervuiling	Vervuiling van water met verzurende en giftige stoffen
Bodemvervuiling	Vervuiling van de bodem, bijvoorbeeld door het gebruik van (kunst)meststoffen
Klimaatverandering	Uitstoot van koolstofdioxide en andere broeikasgassen, samenhangend met energiegebruik
Landgebruik	Gebruik van land in de waardeketen, bijvoorbeeld voor het telen van gewassen
Energiegebruik	Gebruik van energie in de waardeketen, bijvoorbeeld voor het fabricageproces
Materiaalgebruik	Uitputten van minerale en fossiele energiebronnen in de waardeketen
Watergebruik	Gebruik van grond- en oppervlaktewater in de waterketen. Alleen van belang in regio's waar water schaars is
Sociale externaliteiten	
Ontoereikend inkomen	Ondernemers/zelfstandigen die minder verdienen dan een leefbaar inkomen, noodzakelijk voor een fatsoenlijke levensstandaard
Lage lonen en gebrekkige sociale zekerheid	Arbeiders die minder dan een leefbaar loon verdienen, nodig voor een fatsoenlijke levensstandaard. Het leefbaar loon in een land kan hoger liggen dan het wettelijk minimumloon. Afwezigheid van sociale zekerheid (werkloosheidsuitkeringen en ziektegeld) dragen ook bij aan de true price gap
Gezondheid en veiligheid	Hoofdzakelijk bepaald door fatale en niet-fatale ongelukken op het werk. Het werken in een onveilige omgeving draagt bij aan de true price gap
Kinderarbeid	Kinderarbeid volgens de maatstaven van de International Labour Organisation
Gedwongen arbeid	Gedwongen arbeid is werk dat in meer of mindere mate onvrijwillig wordt gedaan. Komt voor in verschillende vormen en gradaties
Intimidatie	Sexuele en niet-sexuele intimidatie van arbeiders, met inbegrip van gezondheidseffecten en behandelkosten
Discriminatie	De afwezigheid van betaald moederschapverlof en de salariskloof tussen mannen en vrouwen
Overwerk	Excessief lange werkdagen en werkweken, langer dan de wettelijke maxima
Belemmeringen in vrijheid van vereniging	Werknemers die geen lid mogen zijn van een vakbond en geen vakbond mogen oprichten

Bronnen

Gebruikte literatuur

Alam, K., Blanch, L., & Smith, A. (2011). Stitched up: women workers in the Bangladeshi garment sector. War on Want. Vindplaats: <https://waronwant.org/sites/default/files/Stitched%20Up.pdf>

Anner, M., & Bair, J. (2016). The bulk of the iceberg: a critique of the Stern Center's Report on worker safety in Bangladesh. Center for Global Workers' Rights. <https://ler.la.psu.edu/gwr/documents/CGWRCritiqueofSternReport.pdf>

Åslund, E. H. (2018). Comparative life cycle assessment of jeans: A case study performed at Nudie Jeans. KTH Royal Institute of Technology. Vindplaats: <https://kth.diva-portal.org/smash/get/diva2:1221104/FULLTEXT01.pdf>

Bangladesh Employer Federation. (2009). A handbook on The Bangladesh Labour Act, 2006. Vindplaats: <https://www.ilo.org/dyn/travail/docs/352/A%20Handbook%20on%20the%20Bangladesh%20Labour%20Act%202006.pdf>

Bangladesh Institute of Labour Studies-BILS. (2015). National minimum wage for Bangladesh's workers: Rational standard and rationality of national minimum. Vindplaats: http://bilsbd.org/wp-content/uploads/2016/03/NMW_MJF.pdf

Bangladesh Parliament. (2013). Bangladesh gazette. Additional issues. Act No. 30 of 2013. Vindplaats: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-ed_protect/-protrav/-ilo_aids/documents/legaldocument/wcms_229274.pdf

Better Work Foundation (2019). Better Work Bangladesh. Vindplaats: <https://betterwork.org/where-we-work/bangladesh/>

BGMEA. (2019). Comparative statement on export of RMG and total export of Bangladesh. Vindplaats: <http://www.bgmea.com.bd/home/pages/tradeinformation>

Bhalla, N. (2015). Captured by cotton: Girls duped into "bonded labour" in India's textile mills. Reuters. Vindplaats: <https://www.reuters.com/article/india-textiles-women/feature-captured-by-cotton-girls-duped-into-bonded-labour-in-indias-textile-mills-idUSL5N10F3IF20150806>

Biswas, A. (2017, December 24). Coastal shipping boosts Bangladesh-India bilateral trade. Dhaka Tribune. Vindplaats: <https://www.dhakatribune.com/business/commerce/2017/12/23/coastal-shipping-boosts-bangladesh-india-bilateral-trade>

Chapagain, A. K., Hoekstra, A. Y., Savenije, H. H., & Gautam, R. (2006). The water footprint of cotton consumption: An assessment of the impact of worldwide consumption of cotton products on the water resources in the cotton producing countries. *Ecological economics*, 60(1), 186-203. Vindplaats: http://aoatools.aua.gr/pilotec/files/bibliography/water_cotton-3000168704/water_cotton.pdf

Children Act, 2013. Law No. 24, 2013. Vindplaats: http://bdlaws.minlaw.gov.bd/bangla_all_sections.php?id=1119

Cotton Incorporated (2019). How many pairs of jeans do consumers own? Cotton Lifestyle Monitor. Vindplaats: <https://lifestylemonitor.cottoninc.com/how-many-pairs-of-jeans-do-consumers-own/>

de Haan, B. R. (2017). Exploring life cycle sustainability in the fashion industry: A case study on the impacts in the life cycle of garments and the application of Life Cycle Assessment in a company. Radboud University. Vindplaats: https://theses.uhn.ru.nl/bitstream/handle/123456789/5420/Haan_de%2C%20Berber_1.pdf?sequence=1

Delaney, A., & Connor, T. (2016). Forced Labour in the Textile and Garment Sector in Tamil Nadu, South India: Strategies for Redress. Corporate Accountability Research.

Vindplaats: http://corporateaccountability.squarespace.com/s/NJM13_sumangali.pdf

European Commission. (2019). Trade – Market access database. Product code: 62034231.

Vindplaats: http://madb.europa.eu/madb/statistical_form.htm

Fair Wear Foundation. (n.d.). Bangladesh. Vindplaats: <https://www.fairwear.org/country/bangladesh/>

Fair Wair Foundation (2016). Bangladesh country study 2015.

Vindplaats: <https://www.fairwear.org/wp-content/uploads/2016/06/BangladeshCountryStudy2016.pdf>

Gallagher, C., Stuart, G., Noggle, E. Bangladesh. (n.d.). Working on two fronts: Gender relations and factory conditions.

Garment Worker Diaries. Vindplaats:

https://www.fashionrevolution.org/wp-content/uploads/2017/04/Garment_Worker_Diaries_Bangladesh_Interim_Report.pdf

Global Living Wage Coalition (2018). Global Living Wage Series Bangladesh.

Vindplaats: https://www.globallivingwage.org/wp-content/uploads/2018/05/Dhaka_Living_Wage_Benchmark_Infographic.pdf

Haque, A. K. E., & Bari, E. (2015). Garment workers in Bangladesh: Social impact of the garment industry. Asian Center for Development. Vindplaats:

https://www.researchgate.net/publication/302963415_GARMENT_WORKERS_IN_BANGLADESH_SOCIAL_IMPACT_OF_THE_GARMENT_INDUSTRY

Hoda, K. (2014). A Look into the journey of garment worker rights in Bangladesh 2013-14. Research Initiative for Social Equity (RISE) Society. Vindplaats: https://risebd.wordpress.com/2014/02/25/worker_rights_201314_bangladesh/

Hoskins, T. (1 oktober 2014). Cotton production linked to images of the dried up Aral Sea basin. The Guardian.

Vindplaats: <https://www.theguardian.com/sustainable-business/sustainable-fashion-blog/2014/oct/01/cotton-production-linked-to-images-of-the-dried-up-aral-sea-basin>

ICF International. (2012). Child labor in the informal garment production in Bangladesh. Task Order II, Task VI: In-Country Mixed-Methods Research and Data Collection.

Vindplaats <https://www.dol.gov/ilab/reports/pdf/2013garmentbangladesh.pdf>

IDH and True Price: Grosscurt, C., de Groot Ruiz, A., Fobelets, V. (2016). The True Price of Cotton from India*.

Vindplaats: <https://trueprice.org/wp-content/uploads/2016/04/TP-Cotton.pdf>

* De resultaten uit bovenstaande studie zijn op sommige punten geactualiseerd alvorens ze werden overgenomen.

India Committee of the Netherlands. (2016). Fabric of slavery: Large scale of forced (child) labour in South India's spinning mills. Vindplaats: <http://www.indianet.nl/pdf/FabricOfSlavery.pdf>

India Today. (1 oktober 2018). Textile Industry in India: Latest facts, figures and government schemes.

Vindplaats: <https://www.indiatoday.in/education-today/gk-current-affairs/story/textile-industry-in-india-latest-facts-figures-government-schemes-1353406-2018-10-01>

International Labour Organization. (1965). Factories Act, 1965.

Vindplaats: <https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/WEBTEXT/47346/65073/E65BGD01.htm#a050>

International Labour Organization (2009). Direct Request (CEACR) - adopted 2008, published 98th ILC session (2009).
Vindplaats: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:13101:0::NO::P13101_COMMENT_ID:3184768

International Labour Organization. (2016). Improving working conditions in the ready made garment industry: Progress and achievements – Bangladesh.
Vindplaats: https://www.ilo.org/dhaka/Whatwedo/Projects/WCMS_240343/lang-en/index.htm

International Labour Organization. (2019a). Better Work Bangladesh programme (BWB).
Vindplaats: https://www.ilo.org/dhaka/Whatwedo/Projects/WCMS_402978/lang-en/index.htm

International Labour Organization. (2019b). Status in employment – ILO modelled estimates, Nov. 2018. Vindplaats: https://www.ilo.org/ilostat/faces/oracle/webcenter/portalapp/pagehierarchy/Page3.jspx?MBI_ID=32&_afLoop=347574686869997&_afWindowMode=0&_afWindowId=1a2yn0dm19_6#!%40%40%3F_afWindowId%3D1a2yn0dm19_6%26_afLoop%3D347574686869997%26MBI_ID%3D32%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3D1a2yn0dm19_62

ILOSTAT. (2019). Key indicators of the labour market. Vindplaats: https://www.ilo.org/ilostat/faces/ilostat-home?_afLoop=790043670145965&_afWindowMode=0&_afWindowId=null

Islam, M. K., & Zahid, D. (2012). Socioeconomic deprivation and garment worker movement in Bangladesh: A sociological analysis. *American Journal of Sociological Research*, 2(4), 82-89.

Khan, M. E., Anker, R., Anker, M., & Barge, S. (2016). Living wage report Dhaka, Bangladesh and satellites cities – Context: garment industry. Global Living Wage Coalition. Vindplaats: https://www.globallivingwage.org/wp-content/uploads/2018/05/Dhaka_Living_Wage_Benchmark_Report.pdf

Khan, N. R., Dipti, T. R., Ferdousi, S. K., Hossain, M. Z., Ferdousi, S., Sony, S. A., Zafrin, N., Paul, N., & Islam, M. S. (2015). Occupational Health Hazards Among Workers of Garment Factories in Dhaka City, Bangladesh. *Journal of Dhaka Medical College*, 24(1), 36-43.

Klingel. (2019). Jeans fun facts – Alle feitjes die je wilt weten over je geliefde spijkerbroek.
Vindplaats: <https://www.klingel.nl/jeans-verjaardags-infographic/>

Levi Strauss & Co (2015). The life cycle of a jean - understanding the environmental impact of a pair of LEVI's 501 jeans.
Vindplaats: <https://levistrauss.com/wp-content/uploads/2015/03/Full-LCA-Results-Deck-FINAL.pdf>

Mariani, R. D., & Valenti, F. (n.d.). Working conditions in the Bangladeshi garment sector: Social dialogue and compliance. Fair Wear Foundation & Delft University of Technology.
Vindplaats: <https://www3.fairwear.org/ul/cms/fck-uploaded/documents/countrystudies/bangladesh/WorkingconditionsintheBangladeshigarmentsectorSocialdialogueandcompliance.pdf>

Menzel, A., & Woodruff, C. (2017). Gender wage gaps and worker mobility: Evidence from the garment sector in Bangladesh. Department of International Development United Kingdom. Vindplaats: <https://www.gov.uk/dfid-research-outputs/gender-wage-gaps-and-worker-mobility-evidence-from-the-garment-sector-in-bangladesh>

Milieu Centraal. (2019). Wasmachine. Vindplaats: <https://www.milieucentraal.nl/energie-besparen/apparaten-en-verlichting/huishoudelijke-apparaten/wasmachine/>

Moazzem, K. G. (2014). Feasibility study of The Garment Industry Transparency Initiative (GITI): case of Bangladesh. The Garment Industry Transparency Initiative. Vindplaats: https://www.governance-platform.org/wp-content/uploads/2017/01/GITI-Feasibility-Study_Bangladesh_September-2014.pdf

Montazer, M., & Maryan, A. S. (2009). Influences of different enzymatic treatment on denim garment. *Applied biochemistry and biotechnology*, 160(7), 2114-2128.

National Cotton Council of America. (2019). Crop data rankings.

Vindplaats: <http://www.cotton.org/econ/cropinfo/cropdata/rankings.cfm>

Newberry, M., & Wang, W. (2017). Global market review of denim and jeanswear – forecasts to 2022. Malcolm Newberry Consulting. Vindplaats:

<http://docplayer.net/52447185-Global-market-review-of-denim-and-jeanswear-forecasts-to-edition.html>

Oanda (2019). Currency converter. Vindplaats: <https://www.oanda.com/currency/converter/>

OECD. (2003). Glossary of statistical terms. Vindplaats: <https://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=1986>

Ovi, H. I. (2018, May 8). Bangladesh takes over global denim market. *Dhaka Tribune*.

Vindplaats: <https://www.dhakatribune.com/opinion/special/2018/05/08/bangladesh-takes-global-denim-markets>

P&S Intelligence (2018). Denim Market Overview.

Vindplaats: <https://www.psmarketresearch.com/market-analysis/denim-jeans-market>

Quattri, M., & Watkins, K. (2016). Child labour and education: A survey of slum settlements in Dhaka. Overseas Development Institute. Vindplaats: <https://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/resource-documents/11145.pdf>

Rahman, M., Bhattacharya, D., & Al-Hasan, M. (2018). The role of the informal sector in inclusive growth a state of knowledge study from policy perspectives. *Bangladesh Economic Dialogue on Inclusive Growth Research Report No. 3*. The Asia Foundation. Vindplaats:

<https://asiafoundation.org/wp-content/uploads/2018/11/EDIG-No.3-Role-of-the-informal-sector-in-inclusive-growth.pdf>

Reja, M. (2017). Elimination of child labour in the garment industry Bangladesh: Failure or a contingent success?

University of Oslo. Vindplaats: <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/57331/FINAL-THESIS.pdf?sequence=1>

Safaya, S., Zhang, G., & Matthews, R. (2016). Toward sustainable water use in the cotton supply chain: A comparative assessment of the water footprint of agricultural practices in India. *Water Footprint Network*.

Vindplaats: https://waterfootprint.org/media/downloads/Assessm_water_footprint_cotton_India.pdf

Sea-Distance. (n.d.). Sea distances – port distances: online tool for calculation distances between sea ports.

Vindplaats: <https://sea-distances.org/>

Shiao, T., Maddocks, A., Carson, C., & Loizeaux, E. (2015). 3 Maps explain India's growing water risks. *World Research Institute*. Vindplaats:

<https://www.wri.org/blog/2015/02/3-maps-explain-india-s-growing-water-risks>

Smits, H. (2018). The time is now for recycled cotton—and here's why. *Sourcing Journal*.

Vindplaats: <https://sourcingjournal.com/topics/thought-leadership/recycled-cotton-111935/>

Solidaridad. (2012). Understanding the characteristics of the Sumangali Scheme in Tamil Nadu textile & garment industry and supply chain linkages. Vindplaats:

https://www.solidaridadnetwork.org/sites/solidaridadnetwork.org/files/publications/Understanding_Sumangali_Scheme_in_Tamil_Nadu.pdf

The Daily Star. (2016, November 13). Time to put excessive apparel work hours to bed. Vindplaats:

<https://www.thedailystar.net/business/time-put-excessive-apparel-work-hours-bed-1313890>

The Daily Star. (2018, September 14). Tk 8.000 a month: Govt fixes new minimum wage of RMG workers, raises it by 51 percent from Tk 5,300; some trade union leaders reject. Vindplaats: <https://www.thedailystar.net/business/news/bangladesh-rmg-garment-workers-minimum-salary-8000-taka-announced-1633342>

The Daily Star. (2018, September 15). Maternity leave and pay: Some RMG owners continue to violate the law.

Vindplaats: <https://www.thedailystar.net/editorial/news/maternity-leave-and-pay-1633960>

The Daily Star. (2019, January 14). Workers' wages rise in 6 grades: RMG workers' pay structure revised after PM's directive amid unrest for eight days. Vindplaats:

<https://www.thedailystar.net/business/bangladesh-garment-workers-salary-structure-be-revised-1686979>

The Freedom Fund. (2019). Southern India.

Vindplaats: <https://freedomfund.org/programs/hotspot-projects/southern-india-hotspot/>

The Independent. (2018, August 30). No trade unions in 97.5pc RMG factories: CPD.

Vindplaats: <http://www.theindependentbd.com/post/164199>

US Department of Labour. (2018). 2018 list of goods produced by child labor or forced labor. Required by the Trafficking Protection Reauthorization Act of 2005.

Vindplaats: <https://www.dol.gov/sites/default/files/documents/ilab/ListofGoods.pdf>

United States Department of Labor (2012). Child Labor in the Informal Garment Production in Bangladesh. Vindplaats:

<https://www.dol.gov/ilab/reports/pdf/2013garmentbangladesh.pdf>

Trading Economics. (2019). India wages low skilled. Vindplaats: <https://tradingeconomics.com/india/wages-low-skilled>

US Department of Labour. (2015). Findings on the worst forms of child labor – Bangladesh: moderate advancement.

Vindplaats: <https://www.dol.gov/sites/default/files/images/ilab/child-labor/Bangladesh.pdf>

Van der Velden, N. M., & Vogtländer, J. G. (2017). Monetisation of external socio-economic costs of industrial production: A social-LCA-based case of clothing production. *Journal of cleaner production*, 153, 320-330.

Vitens (2010). Hoeveel water gebruiken we per dag?

Vindplaats: <https://www.vitens.nl/service/hoeveel-water-gebruiken-we-per-dag>

Vogt, J. (2013). Bangladesh and the labour law. International Trade Union Confederation. Building Workers' Power.

Vindplaats: <https://www.ituc-csi.org/bangladesh-and-the-labour-law>

Yunus, M., & Yamagata, T. (2012). The garment industry in Bangladesh. Dynamics of the Garment Industry in Low-Income Countries: Experience of Asia and Africa (Interim Report). Chousakenkyu Houkokusho, IDE-JETRO. Vindplaats:

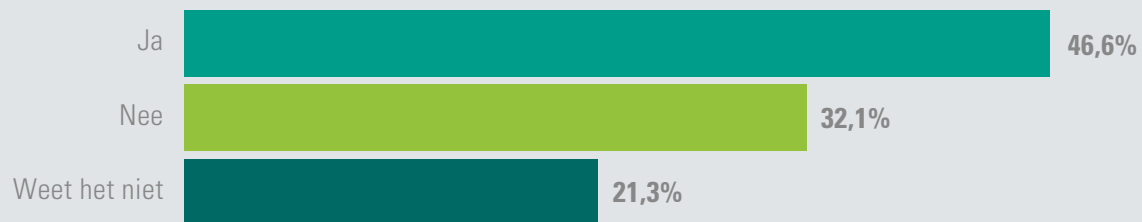
https://www.ide.go.jp/library/English/Publish/Download/Report/2011/pdf/410_ch6.pdf

Bijlage 1

Uitwerking PanelWizard-enquêtevraag

Bent u bereid om meer te betalen voor een eerlijke spijkerbroek?

(eerlijke beloning, geen milieuschade)

Geslacht			
	Totaal	Man	Vrouw
Ja	46,6	44,3	49,0
Nee	32,1	35,4	28,6
Weet ik niet	21,3	20,3	22,4
N	305	158	147

Leeftijdsgroep						
	Totaal	16-29 jaar	30-39 jaar	40-49 jaar	50-59 jaar	60 jaar en ouder
Ja	46,6	50,7	46,8	46,4	46,7	43,2
Nee	32,1	21,7	38,3	30,4	33,3	37,5
Weet ik niet	21,3	27,5	14,9	23,2	20,0	19,3
N	305	69	47	56	45	88

Gezinssituatie					
	Totaal	Eénpersoons huishouden (woont alleen)	Meerpersoons huishouden zonder kinderen onder de 18	Huishouden met kinderen. Leeftijd jongste kind t/m 12 jaar	Huishouden met kinderen. Leeftijd jongste kind 13 t/m 17 jaar
Ja	46,6	46,3	48,6	38,8	54,5
Nee	32,1	37,3	29,7	38,8	18,2
Weet ik niet	21,3	16,4	21,7	22,4	27,3
N	305	67	138	67	33

Colofon

Dit rapport is een uitgave van ABN AMRO. Het onderzoek is uitgevoerd door Impact Institute met behulp van de True Price-methode. Impact Institute is een spin-off van True Price.

Auteurs

Impact Institute:
Luuc Overvoorde en Florian Reuter

ABN AMRO

Henk Hofstede, sectorbanker Retail
Loek Caris, sectoreconoom Thema's

Dank aan:

MUD Jeans, Zeeman, Modint, VGT, INretail, en Fair Wear Foundation

en

Jan de Ruyter (sectorbanker Agrarisch)
David Kemps (sectorbanker Industrie)
Maria Anne van Dijk (Duurzaam Bankieren)
van ABN AMRO.

Commercieel contact:

Henk Hofstede, Sectorbanker Retail
Email: henk.hofstede@nl.abnamro.com
+31 (0)6 53 25 83 24

Eindredactie:

Bendert Zevenbergen

Illustraties en opmaak

Kollerie Reklame-advies & Promoties

Fotoverantwoording

Shutterstock

Disclaimer

De in deze publicatie neergelegde opvattingen zijn gebaseerd op door ABN AMRO betrouwbaar geachte gegevens en informatie, die op zorgvuldige wijze in onze analyses en prognoses zijn verwerkt. Noch ABN AMRO, noch functionarissen van de bank kunnen aansprakelijk worden gesteld voor in deze publicatie eventueel aanwezige onjuistheden. De weergegeven opvattingen en prognoses houden niet meer in dan onze eigen visie en kunnen zonder nadere aankondiging worden gewijzigd.
©ABN AMRO, mei 2019

Naast een copyright is er sprake van een right to copy. Alleen door van elkaar te leren versnellen we de duurzame economie – en behoudt de retail sector haar aantrekkelijke en onderscheidende karakter –. Het gebruik van tekstdelen en/of cijfers is toegestaan mits de bron duidelijk wordt vermeld. Teksten zijn afgesloten op 17 mei 2019.

© ABN AMRO, mei 2019

abnamro.nl

